МЕДІА ТА ГРОМАДИ

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ

FONDATION HIRONDELLE
media for peace & human dignity

IRMI UKRAINE

За підтримки

Swiss Solidarity

Fondation Jan Michalski

Sandoz FONDATION PHILANTHROPIQUE FAMILLE SANDOZ

FONDATION VALERIA ROSSI DI MONTELLERA

Fondazione aiuto alla cooperazione e allo sviluppo

Fondation SAUVAIN-PETITPIERRE

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

Значна роль місцевих медіа у висвітленні конкретних потреб населення, на відміну від національних медіа, які все частіше сприймаються як такі, що викривлюють реальний стан речей.

Деякі спільноти біля лінії фронту почуваються виключеними із національного дискурсу.

Українці використовують місцеві Telegram-канали більше, ніж традиційні медіа-джерела: лише 34% часто стежать за національними медіа, і 38% — за місцевими.

Спільноти відчувають потребу в новинах про щось «позитивне», приміром про культуру, спорт, відпочинок, локальний розвиток і «проєкти мрії».

Існує сильний попит на інклюзивний діалог між владою і громадянами, особливо щодо використання державних коштів і проєктів відбудови.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) та російськомовні українці не сприймаються як потенційні джерела локальної напруги.

Обкладинка, зліва направо:
Владислав Грищенко працював фешн-фотографом у Києві до війни. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.
Українці на мітингу в Німеччині © Михайло Солдатенк

«МЕНІ ПОТРІБНА ЧЕСНА ТА ПРАВДИВА ІНФОРМАЦІЯ»

Повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року створило безпрецедентні виклики для регіональних і гіперлокальних медіа. Незважаючи на труднощі війни, ці медіа стали важливим джерелом інформації для локальних громад, а також з'єднувальною ланкою, що може гуртувати людей навколо спільних інтересів, потреб і проблем. Інформаційну, гуманітарну та соціальну місії регіональних журналістів сьогодні важко переоцінити.

Проєкт «Підвищення стійкості регіональних медіа», виконуваний в Україні впродовж більше ніж двох років Швейцарським фондом Hirondelle та МГО «Інститут регіональної преси та інформації» (IRMI Ukraine), має на меті зміцнити місцеві видання як інструмент громадянського суспільства, місцевого самоврядування, покликаний відігравати важливу роль не лише під час війни, а й у повоєнній відбудові країни.

Як можна досягти цієї мети для медіа, редакцій та аудиторій, що були роз'єднані війною? Це соціологічне дослідження було розроблене з метою відновлення зв'язку локальних медіа зі своїми аудиторіями шляхом виявлення ключових проблем і цінностей у 23 громадах України, більшість із яких перебувають на прифронтових територіях сходу та півдня України. Проведене українською дослідницькою компанією «Оперативна соціологія» з березня по вересень 2024 року дослідження включало 49 фокусованих групових інтерв'ю та опитування 2 391 респондента. Отримані результати дають цінні знання щодо стану суспільства в умовах війни, а також вимірів соціальної згуртованості та нових інформаційних потреб.

Інноваційний дизайн для відстеження інформаційних потреб у 23 громадах передбачав активну участь регіональних медіа. Експерти «Оперативної соціології» за підтримки Fondation Hirondelle та IRMI безпосередньо працювали з медіа для розробки інструментів дослідження, що використовувались в опитуванні, а журналісти брали участь у дискусіях щодо дослідницького процесу на кожному етапі. Медіа згодом використовували результати опитування для розробки актуального журналістського контенту для своїх аудиторій. Ці дослідження спряють розумінню чинників посилення довіри між місцевими медіа та їхніми аудиторіями, відновлюючи роль медіа як ключового гравця в підтримці збалансованого та демократичного суспільного діалогу, що є важливою складовою згуртованого суспільства.

Ми сподіваємось, що результати дослідження будуть корисними не лише для грантоотримувачів проєкту, але і для журналістської спільноти й інших зацікавлених сторін, які працюють в Україні.

Фонд Hirondelle та НУО «Інститут регіональної преси та інформації» (IRMI)

Жовтень 2024 року

Дослідницька група: Олеся Гудзенко (кандидат соціологічних наук), Аліна Калашнікова (кандидат соціологічних наук), Владислав Балійчук (магістр соціології), Олександра Дейнеко (кандидат соціологічних наук, контроль якості).

ЗМІСТ

ДОСЛІДНИЦЬКЕ РЕЗЮМЕ 5

МЕТОДОЛОГІЯ 9

ЗМІНИ В ЖИТТІ ГРОМАД ІЗ ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 15

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ 20

КЛЮЧОВІ СОЦІАЛЬНІ РОЗКОЛИ 26

ВЕРТИКАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ 35

УЯВЛЕННЯ ПРО ЗГУРТОВАНІСТЬ У ДУМКАХ УЧАСНИКІВ ГРУПОВИХ ІНТЕРВ'Ю 39

АСОЦІАЦІЇ ЗІ ЗГУРТОВАНІСТЮ 41

ФАКТОРИ РОЗ'ЄДНАННЯ ТА ОБ'ЄДНАННЯ 43

ПРАКТИКИ ЗГУРТОВАНОСТІ 46

ДУМКИ ПРО МЕДІА 50

ВИСНОВКИ 60

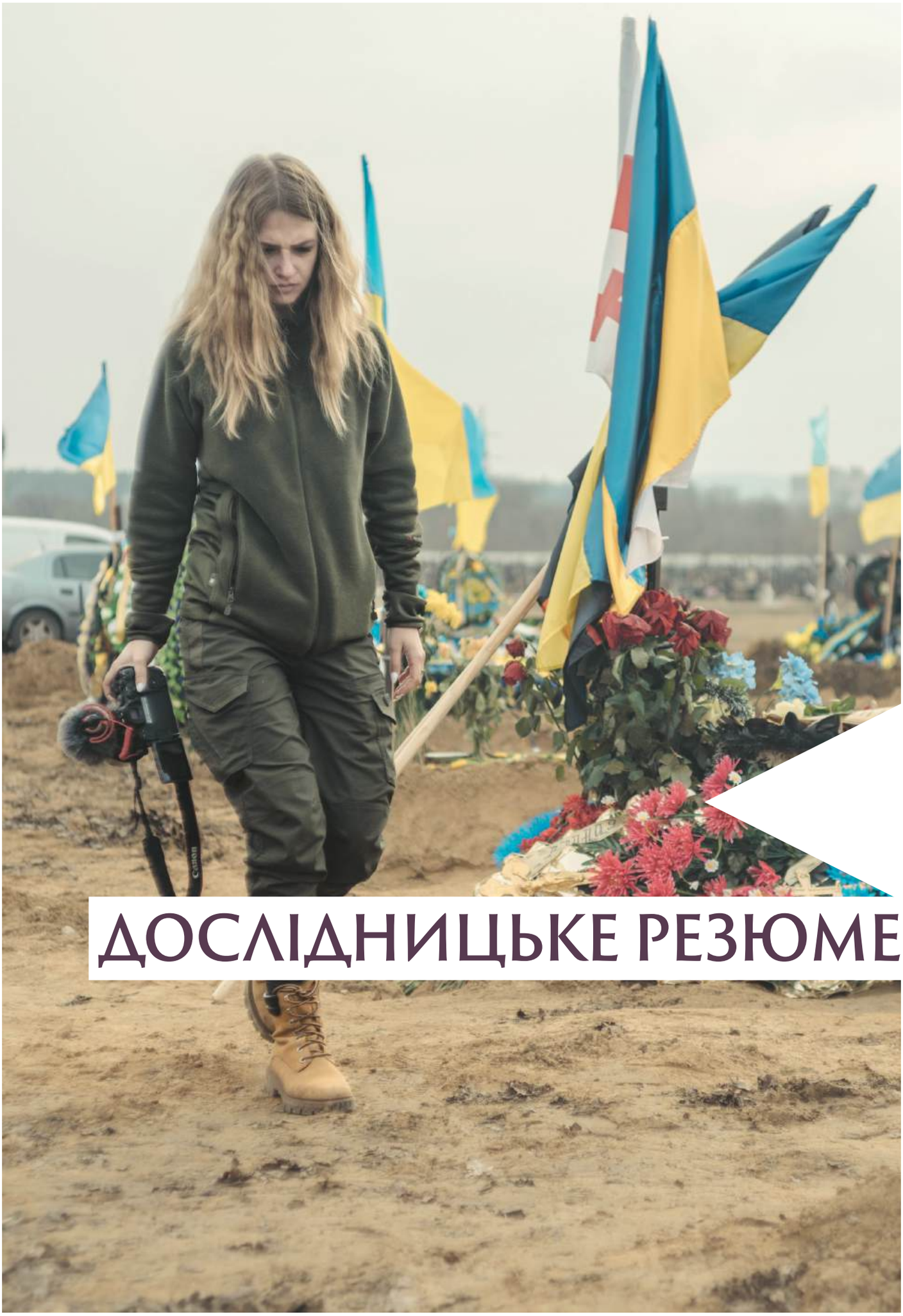

ДОСЛІДНИЦЬКЕ РЕЗЮМЕ

Журналістка Kharkiv Times Софія Бобок знімає поховання солдата спецпідрозділу «Кракен» у Харкові © Florent Vergnes / Fondation Hirondelle.

ПРО ПРОЄКТ І ДОСЛІДНИЦЬКИЙ КОМПОНЕНТ

Проєкт «Підвищення стійкості регіональних медіа», виконуваний в Україні упродовж 2023–2024 років Швейцарським фондом Hirondelle та МГО «Інститут регіональної преси та інформації» (IRMI Ukraine) за підтримки «Швейцарської солідарності», має на меті сприяти зміцненню українських місцевих видань як інструментів громадянського суспільства.

Проєкт робить акцент на ролі місцевих журналістів у підтримці соціальної згуртованості, що має стратегічне значення для держави і суспільства, оскільки саме згуртовані громади спроможні чинити опір агресору й ефективно вирішувати актуальні проблеми на місцях. Терміни, описи та акценти, які використовують журналісти у своїх репортажах, можуть як сприяти об'єднанню місцевих громадян, так і, навпаки, поглиблювати соціальні розбіжності, сприяти формуванню конфліктів і соціальної ексклюзії (виключення).

Одним із компонентів проєкту було соціологічне дослідження у 23 громадах України, яке виконали експерти соціологічної компанії «Оперативна соціологія» на основі мікс-методів у квітні - серпні 2024 року. Дослідницький компонент містив проведення 49 інтерв'ю, а також комбіноване кількісне опитування з використанням методу CATI у 23 досліджуваних громадах (вибіркова сукупність — 2 391 респондент). Спираючись на модель вимірювання соціальної згуртованості за Дж. Чаном, дослідники прагнули знайти відповідь на питання: як сприяти посиленню соціальної згуртованості в Україні на місцевому рівні? Якими є зони ризику соціальної згуртованості, та що можуть робити журналісти задля мінімізації соціальних розколів в українському суспільстві в умовах воєнного стану?

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміни в громадах із початку повномасштабного вторгнення великою мірою визначаються географічним розташуванням — наближеністю до лінії розмежування, наявністю чи відсутністю досвіду перебування в окупації. Так, у прифронтових громадах спостерігаються відтік жителів, руйнування інфраструктури і будівель, безробіття тощо. У більш віддалених від фронту громадах виникають проблеми через потребу забезпечити переселенців житлом і допомогою.

Горизонтальний вимір соціальної згуртованості представлений високим рівнем громадянської та локальної ідентичності: значна кількість респондентів пишається тим, що вони є мешканцями конкретної громади, і готова активно долучитися до відбудови своєї громади та України в цілому. Ці проактивні настрої знаходять своє відображення й у відповідних практиках громадянського активізму. Дослідження засвідчує, що допомога іншим, благодійність і волонтерство присутні в повсякденній діяльності переважної більшості опитаних. Хоча рівень проявів альтруїзму в повсякденному житті громад сьогодні є нижчим, ніж на початку повномасштабного вторгнення, спостереження сплеску взаємного піклування та допомоги в лютому — березні 2022 року загалом позитивно вплинуло на відносини людей у досліджуваних громадах.

Результати дослідження свідчать, що «класичний розкол» між бідними та багатими українці гостро відчувають в умовах воєнного стану. Далі йдуть взаємодії між тими, хто зазнав впливу війни (втратив житло, близьких, роботу, переїхав), і тими, хто не зазнав цього; а також між тими, хто має військових у родині, і тими, у кого нікого немає на фронті. Водночас більшість респондентів зазначили відсутність напруги між людьми, що спілкуються російською та українською мовами, а також між місцевими мешканцями і внутрішньо переміщеними особами й біженцями. Ці дані свідчать про те, що життя в умовах воєнного стану актуалізувало появу нових соціальних розколів в українських громадах, пов'язаних із «нерівномірним» впливом війни на українські родини. Разом із тим, сприйняття таких соціальних груп, як ВПО, біженці та російськомовні українці, не викликає потенційного напруження на локальному рівні.

Основний розкол на сьогодні визначається політичною позицією: ставлення до носіїв проросійських поглядів однозначно негативне. Ставлення до тих, хто лишився жити в окупації, різниться в залежності від обставин — їх розуміють та/або допомагають, якщо вони дотримуються проукраїнських поглядів, і засуджують, якщо вони свідомо розірвали свої зв'язки з Україною. Ставлення до чоловіків, що уникають військової служби, найбільш неоднозначне та містить увесь спектр оцінок. Ставлення до декомунізації позитивне, однак механізми її реалізації викликають питання. Ставлення до зміни календаря релігійних свят нейтральне, у той час як до московського патріархату — негативне.

Вертикальний вимір соціальної згуртованості представлений переважно низьким рівнем довіри до центральних органів влади й трохи вищим «кредитом довіри» до президента, військових адміністрацій і місцевих органів влади. Залученість опитаних до громадських обговорень на рівні своїх громад є доволі низькою, проте це може пояснюватись обмеженнями, пов'язаними з правовим режимом воєнного стану. Високим є запит опитаних на відслідковування дій місцевих органів влади, що проявляється в потребі отримання інформації про розподіл коштів місцевого бюджету, у висвітленні результатів антикорупційних розслідувань і в цілому в більш інтенсивному інформуванні про діяльність місцевої влади.

Згуртованість розуміється як діяльнісна характеристика спільноти, активна спрямованість на покращення життя. Це передусім взаємодопомога, наявність спільної мети та однакового її розуміння, активна спільна робота для її досягнення. Спільною рисою для всіх громад є підвищення згуртованості на початку повномасштабного вторгнення і поступове її зниження в міру звикання до реалій війни (щонайменше в оцінках учасників інтерв'ю). За результатами інтерв'ю, не лише волонтерство, але й інші локальні та специфічні колективні практики сприяють підтриманню згуртованості спільноти, оскільки дають приводи для комунікації і є ефективними з точки зору результату.

Медіа сприймаються як органи громадського контролю й ініціатори обговорення, тому визнаються важливим агентом згуртованості. При цьому майже кожен другий учасник опитування не слідкує взагалі або слідкує рідко за інформаційним контентом національного телемарафону «Єдині новини», віддаючи перевагу інформації від місцевих телеграм-каналів і чатів у соціальних мережах. Є запит на неупереджене і повне висвітлення подій у країні, зокрема на локальному рівні, позитивні надихаючі новини, антикорупційні розслідування зі зрозумілим практичним результатом. Важливим також є отримання інформації від місцевих медіа стосовно історій звичайних мешканців громади і про місцевих волонтерів, захисників. Меншою мірою опитані зацікавлені в отриманні інформації про історії внутрішньо переміщених осіб і біженців із громади, що поїхали за кордон.

Важливим висновком дослідження є те, що, незважаючи на численні виклики життя в умовах воєнного стану, у відповідях респондентів домінують оптимістичні настрої стосовно власного майбутнього та успішності процесів відбудови України. Саме ця тематика може виступати основою для посилення соціальної згуртованості як на національному, так і на локальному рівнях через спільні практики участі в загальнонаціональних відбудовчих процесах.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ МЕДІАПРАКТИКІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

▶ ІНІЦІЮВАТИ АНТИКОРУПЦІЙНІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА «ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНІ» НОВИНИ

Доволі високим є попит і на журналістські антикорупційні розслідування, висвітлення тематики використання бюджетних коштів, розподілу фінансової й іншої допомоги, що надходить Україні від закордонних партнерів. Був озвучений і запит на «децентралізовані новини», коли місцеві медіа мають більше свободи на висвітлення тем, не пов'язаних із «порядком денним» національних новин.

▶ БУТИ ПОСЕРЕДНИКАМИ МІЖ ГРОМАДОЮ І ВЛАДОЮ

Спільним майже для всіх громад, мешканці яких узяли участь у дослідженнях, є слабкий зворотний зв'язок із владою. Офіційні канали комунікації місцевої влади функціонують недостатньо оперативно, є складними для сприйняття або не є доступними взагалі. Усе це створює у людей очікування, що функції комунікації між владою та громадою мають виконувати журналісти і медіа. Затребуваною є роль журналіста як посередника між владою і громадою у вивченні проблемних ситуацій у громаді та донесенні їх до органів влади. Є попит на інформування громади про планування й розподіл бюджету владою, залучення громадськості до обговорення важливих для громади рішень, повідомлення про плани та про успішні результати діяльності, відстоювання прав громадян, просвітництво з актуальних для громадян юридичних питань.

▶ КОНТРОЛЮВАТИ ВЛАДУ, НЕ ДОПУСКАЮЧИ ЗЛОВЖИВАНЬ

Затребуваною для громад є функція медіа з громадського контролю влади. Місцеві мешканці очікують від журналістів і місцевих медіа як активного включення в процеси боротьби з корупцією, так і пошуку можливостей для діалогу з місцевою владою, конструктивного висвітлення проблем, що сприяло б об'єднанню громад. Тому стилістика подання новин може формуватись навколо висвітлення конкретних проблем і шляхів їх вирішення, але більшою мірою перспективно, ніж ретроспективно, тобто публікувати анонси рішень і зворотний зв'язок або своєрідну післямову про те, як використовується чи яку користь приносить прийняте рішення. Це сприятиме покращенню діалогу між владою та громадою на місцях, посилить довіру до влади, а отже, робитиме громаду вертикально згуртованішою.

▶ ВИСВІТЛЮВАТИ ДІЯЛЬНІСТЬ ТЦК, АРМІЇ ТА ЗАПОБІГАТИ ПОШИРЕННЮ МІФІВ І ЧУТОК

Дослідження засвідчило, що чимало проблем у громадах виникає внаслідок низької поінформованості громадян про ті чи інші процеси. Серед таких тем — діяльність ТЦК та мобілізація. Деякі упередження виникають і поширюються внаслідок відсутності в медіа відповідних публікацій чи недостатньої комунікації з боку представників ТЦК. Оперативне реагування представників ЗМІ сприятиме формуванню довіри до держави в цілому та нівелюватиме міфи і чутки, пов'язані з цією темою.

▶ БІЛЬШЕ ПОВІДОМЛЯТИ ПРО ДОПОМОГУ І ТИХ, ХТО ЇЇ ПОТРЕБУЄ

Ще одна важлива місія, яку можуть взяти на себе місцеві медіа, — це інформування громадян про можливості отримання допомоги від інших мешканців громади, волонтерів, держави, фондів. Згуртованість асоціюється з допомогою людей одне одному, тому інформація про поточні проблеми, які потребують вирішення, та про надану допомогу може згуртувати людей у громаді.

▶ ПЕРЕОРІЄНТУВАТИСЯ В ЗМІСТІ КОНТЕНТУ НА «ГАРНІ НОВИНИ», РЕАЛЬНІ УСПІХИ В ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ІСТОРІЮ РІДНОГО КРАЮ

Психологічна напруга, хвилювання, постійна тривога та невизначеність майбутнього — це те, що кожен українець відчуває майже щодня в умовах воєнного стану. Це формує попит на «гарні новини» та висвітлення тем, які можуть об'єднувати: успіхи на фронті, волонтерство, історії місцевих мешканців. Важливо чути більше і про розвиток громад усупереч війні. Учасники інтерв'ю були зацікавлені дізнаватись більше про відкриття нових бізнесів, історії успіху та звичайне життя місцевих мешканців, роботу шкіл і дитячих садків, відкриття укриттів, у цілому про місцевий розвиток. Біженці пов'язали це з перспективою власного повернення до України та посилення думки про те, що їм «є куди повертатись».

▶ «НЕ ЗАБУВАТИ» ПРО БІЖЕНЦІВ

Інтерв'ю, проведені з українськими біженцями, що перебувають за кордоном, засвідчили, що їхні історії життя та нагальні проблеми є далекими від ідеалізованих образів «гарного та спокійного життя», які інколи присутні в сприйнятті біженців українцями, що залишились в Україні. У зв'язку з цим ми рекомендуємо місцевим медіа писати про біженців зі своїх громад, розповідаючи їхні реальні історії життя за кордоном, а також висвітлювати їхню волонтерську діяльність і захист інтересів України за кордоном. Це не лише допоможе знизити соціальну напругу, але й зробить біженців однією з аудиторій місцевих ЗМІ. Як показує наше дослідження, біженці не активно відслідковують те, що пишуть локальні ЗМІ. Одна з причин цього — те, що вони відсутні в цих сюжетах.

▶ ВАЖЛИВІСТЬ ЛЮДСЬКИХ ІСТОРІЙ

Наше дослідження підкреслює важливість того, щоб місцеві журналісти фіксували та поширювали історії людей. Передаючи досвід таких осіб, як внутрішньо переміщені особи (ВПО), біженці, мобілізовані або ті, хто повернувся з травмами, ми можемо сприяти глибшому розумінню їхніх реалій і життєвих рішень. Коли люди отримують уявлення про досвід інших, вони, як правило, стають більш толерантними, зміцнюють міжособистісну довіру та сприяють створенню більш згуртованих спільнот.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ДОНОРІВ

▶ СПРИЯТИ ДОВГОСТРОКОВІЙ ІНСТИТУЦІЙНІЙ ПІДТРИМЦІ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

Інвестування в місцеві медіа — це інвестиція в стійкість українського суспільства. Коли громади мають надійні джерела інформації, вони краще підготовлені до подолання криз, відновлення соціальних зв'язків і участі в ухваленні обґрунтованих рішень на місцях. Довгострокова фінансова та інституційна підтримка від донорів дозволить місцевим медіа вижити й розвиватись, гарантуючи, що жодна громада не залишиться поза увагою. Дослідження свідчить, що деякі громади, особливо в районах, сильно постраждалих або окупованих через війну (таких як Херсон, Бахмут, Мелітополь, Оріхів та Ізюм), поступово «виключаються» з національного дискурсу. Це виключення призводить до значних прогалин у доступі до інформації, створюючи «інформаційні пустелі», де мешканці відчувають себе відокремленими як від національних, так і від міжнародних наративів.

▶ ПІДТРИМУВАТИ МІСЦЕВІ МЕДІА ЯК ВАЖЛИВИХ АГЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Місцеві медіа виступають важливими агентами соціальної згуртованості, надаючи точну, своєчасну та неупереджену інформацію регіонам, постраждалим від війни, де дезінформація або брак доступу до інформації можуть поглиблювати соціальні розколи. У районах, що зазнають інтенсивних бойових дій, таких як Херсон, Бахмут та Ізюм, присутність постійно працюючих місцевих медіа є важливою для збереження почуття єдності. Це також може допомогти місцевим мешканцям залишатися поінформованими і залученими до національного дискурсу.

▶ СТИМУЛЮВАТИ СПІВПРАЦЮ МІЖ МІСЦЕВИМИ МЕДІА ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМУВАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ПІДЗВІТНОСТІ

Це партнерство є важливим для забезпечення точної інформації та посилення підзвітності в умовах, які часто сповнені невизначеності та дезінформації. Місцеві медіа відіграють ключову роль як «сторожові пси» у цих громадах, здійснюючи нагляд за місцевим управлінням і надаючи платформу для мешканців, де вони можуть висловлювати свої занепокоєння та прагнення.

МЕТОДОЛОГІЯ

Олена Русінова, редакторка ранкового шоу Радіо НВ у Києві. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

Як сприяти посиленню соціальної згуртованості в Україні на місцевому рівні? Якими є зони ризику соціальної згуртованості, та що можуть робити журналісти задля мінімізації соціальних розколів в українському суспільстві в умовах воєнного стану? Для пошуку відповідей на ці питання дослідницька частина проєкту була розбита на три основних етапи, у межах яких досліджувались 23 територіальні громади України (див. рисунок 1).

Рисунок 1 - Регіони та громади України, в яких проводилось дослідження

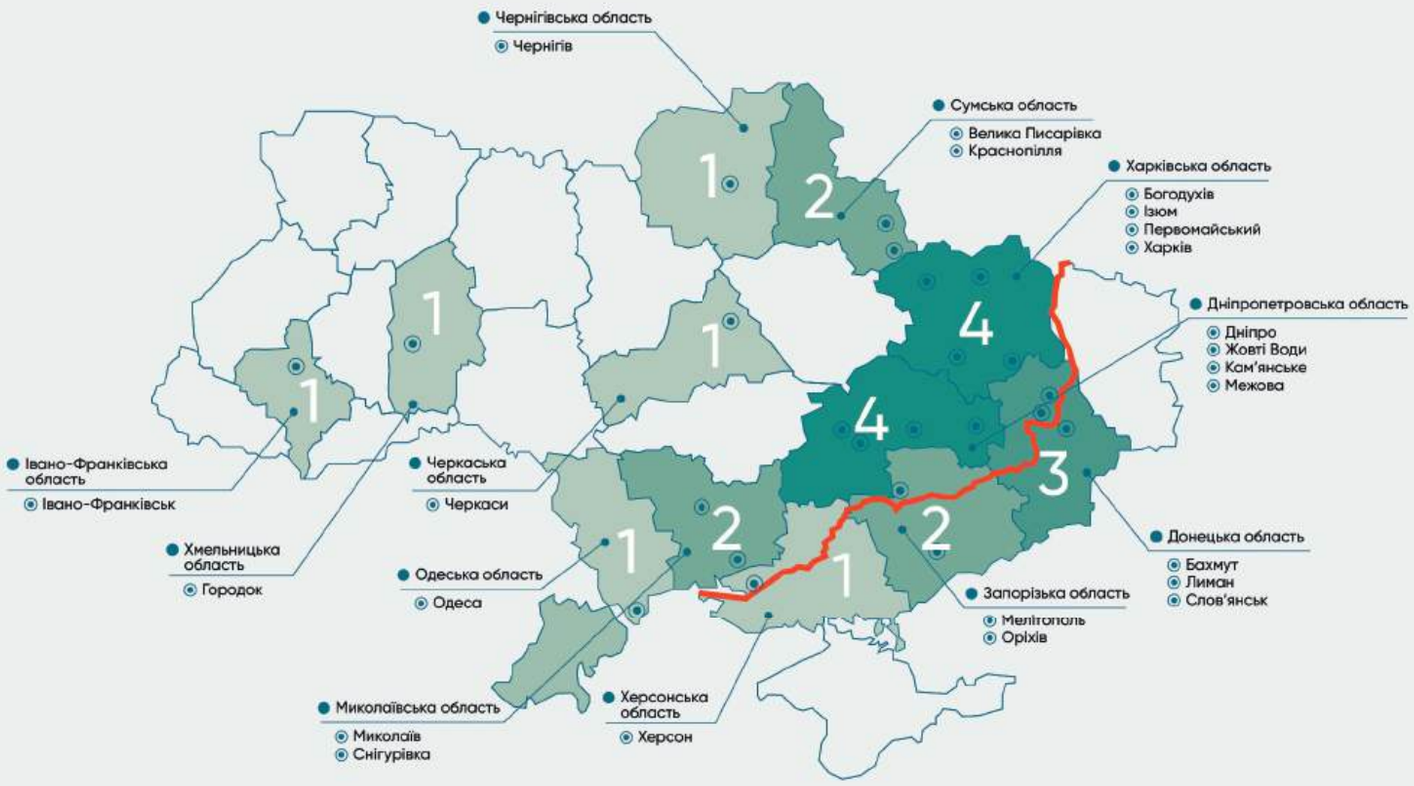

Номери 1–4 — кількість територіальних громад у регіоні, де проводилось дослідження.
Червона лінія — орієнтовна лінія фронту станом на жовтень 2024 року.

На першому, якісному, етапі дослідження було проведено 2 фокус-групові інтерв'ю в кожній територіальній одиниці з:

▶ місцевими мешканцями (одне інтерв'ю в кожній громаді — усього 23 інтерв'ю);

▶ місцевими активістами (представниками неурядових організацій, волонтерами та місцевими підприємцями, одне інтерв'ю в кожній громаді — усього 23 інтерв'ю).

Додатково було проведено 3 змішані фокус-групові інтерв'ю з місцевими мешканцями з різних територіальних одиниць, які виїхали за кордон і стали біженцями. Якісний етап дослідження охопив 49 інтерв'ю з майже 200 учасниками і тривав із березня по травень 2024 року. Таким чином, було охоплено три соціальні групи (звичайні громадяни, місцеві активісти та місцеві жителі, які стали біженцями), щоб показати різноманітність «зон ризику» для соціальної згуртованості на місцевому рівні.

Фокус-групи були організовані з учасниками, що представляють різні вікові групи, стать і соціальні прошарки. Журналісти співпрацювали з дослідницькою групою в процесі рекрутингу учасників — кожне медіа надало дослідницькій групі список потенційних учасників інтерв'ю. Щоб знизити ризик упередженості у відборі, набір учасників також проводився через дослідницькі канали та соціальні мережі. Усі інтерв'ю проводилися в онлайн-форматі для убезпечення учасників і тривали приблизно 120 хвилин.

Зібрані емпіричні дані були проаналізовані та представлені у вигляді опису кейсів (коротких резюме) для кожної територіальної одиниці за результатами двох фокус-групових інтерв'ю з 1) місцевими жителями та 2) місцевими активістами. Окремий звіт був підготовлений за підсумками фокус-групових інтерв'ю з українськими біженцями. Таким чином, після завершення цього етапу всі медіапартнери і тренери проєкту отримали 23 звіти, що описують ситуацію в їхніх територіальних одиницях, і 1 звіт, підготовлений на основі інтерв'ю з українськими біженцями, які перебувають за кордоном.

Для підбиття підсумків цього етапу дослідження з 24 по 26 червня 2024 року був проведений семінар із дослідниками, менторами та медіапартнерами. На семінарі дослідницька група представила ключові результати дослідження, а журналісти взяли участь у навчальній сесії щодо розробки опитування в Google для моніторингу своїх аудиторій і долучилися до редакційного перекладу результатів. Дослідники, ментори та представники медіа разом обговорили результати дослідження для поглиблення розуміння даних. У майбутньому проєктні ментори будуть використовувати ці дослідницькі дані в подальших тренінгах із журналістами для обговорення їхньої обізнаності щодо «зон ризику» соціальної згуртованості на місцевому рівні. У результаті медіа зможуть розробити власні інформаційні стратегії зміцнення соціальної згуртованості та більш ефективної роботи зі своїми аудиторіями.

На другому етапі дослідження було проведене соціологічне опитування в усіх територіальних одиницях, що брали участь у проєкті. Анкета була спрямована на вимірювання рівня соціальної згуртованості в кожній територіальній одиниці на основі емпіричної схеми вимірювання Дж. Чана.[1] Потім масиви даних по кожній громаді були злиті в один масив задля виявлення спільних тенденцій для всіх територіальних громад, що беруть участь у проєкті. Саме узагальнені результати описані в цьому звіті.

Населення, яке ми досліджували, складається з українців віком від 18 років, які до початку повномасштабного вторгнення проживали в досліджуваних територіальних одиницях, але зараз можуть перебувати в різних частинах України як внутрішньо переміщені особи або за кордоном як біженці.

Опитування спиралось на комбінований підхід, що включав телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютерної підтримки (CATI) з рандомізованою базою даних телефонних номерів і онлайн-рекрутинг. Було застосовано комбінований метод формування вибірки. Опитування проводилось у 23 територіальних одиницях, що беруть участь у проєкті, з вибіркою від 73 до 146 респондентів у кожному населеному пункті (загальна вибірка — 2 391 респондент). Вибірка є репрезентативною для населення України за основними соціально-демографічними показниками (віком, статтю, рівнем освіти та регіоном проживання) і для кожної окремої громади. Статистична похибка в загальному масиві відповідає встановленим стандартам, а для кожної з громад величина похибки збільшується при зниженні кількості респондентів і варіюється від 9% до 11%. Розподіл вибіркової сукупності за віковими групами для кожної із громад наведений у таблиці.

(1) Chan, Joseph, Ho-Pong To, and Elaine Chan. 2006. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. Social indicators research, 75 (2): 273-302.

Міста	Вибірка	Вікові групи			
		18-34	35–49	50–59	60+
Мелітополь	146	17,2%	46,2%	25,5%	11,0%
Одеса	144	14,2%	19,9%	26,2%	39,7%
Дніпро	138	9,4%	32,6%	15,2%	42,8%
Черкаси	138	14,5%	29,7%	13,0%	42,8%
Миколаїв	135	18,5%	26,7%	16,3%	38,5%
Харків	135	12,1%	24,2%	18,9%	44,7%
Оріхів	127	37,6%	15,2%	20,0%	27,2%
Снігурівка	120	20,0%	26,7%	14,2%	39,2%
Херсон	116	13,0%	20,9%	18,3%	47,8%
Чернігів	114	11,6%	22,3%	17,0%	49,1%
Слов'янськ	107	8,6%	24,8%	12,4%	54,3%
Івано-Франківськ	105	15,4%	31,7%	9,6%	43,3%
Кам'янське	100	6,1%	22,4%	17,3%	54,1%
Бахмут	99	9,1%	23,2%	19,2%	48,5%
Первомайський	77	6,5%	20,8%	20,8%	51,9%
Богодухів	74	2,8%	19,4%	25,0%	52,8%
Городок	74	24,7%	24,7%	20,5%	30,1%
Ізюм	74	5,4%	25,7%	16,2%	52,7%
Краснопілля	74	16,2%	35,1%	23,0%	25,7%
Лиман	74	10,8%	24,3%	20,3%	44,6%
Межова	74	15,1%	32,9%	17,8%	34,2%
Велика Писарівка	73	6,9%	26,4%	18,1%	48,6%
Жовті Води	73	4,2%	30,6%	12,5%	52,8%
Всього	**2 391**	**13,8%**	**26,6%**	**18,1%**	**41,5%**

Статистична похибка загальної вибіркової сукупності (2 391 респондент, з імовірністю 0,95 та за дизайн-ефекту 1,5) не перевищує:

- 3,3% для показників, близьких до 50%;
- 2,9% для показників, близьких до 25%;
- 1,4% для показників, близьких до 5%.

В умовах війни з'являється додаткове відхилення, оскільки є ряд факторів, які мають вплив на формування вибіркової сукупності: відсутність репрезентативних статистичних даних про вікову структуру населення України, освітня міграція / внутрішнє переселення молоді за кордон чи в інші міста України, часткова відсутність телефонного зв'язку в прифронтових містах.

Для окремих громад із вибіркою близько 100 респондентів похибка становить від 9% до 11%.

Кількість опитаних респондентів віком від 18 до 34 років по окремих містах компенсується в загальному масиві даних.

Отримані результати є репрезентативними для населення України, що проживає на підконтрольній уряду території.

У деяких населених пунктах (11) опитування проводилось виключно методом CATI на основі наявної бази даних мобільних номерів «Оперативної соціології», яка була сформована під час попередніх загальнонаціональних опитувань. До цих населених пунктів входять:

Громади під окупацією	Громади, наближені до лінії бойових дій	Громади, віддалені від лінії бойових дій
Бахмут	Миколаїв, Херсон, Харків, Слов'янськ	Дніпро, Івано-Франківськ, Кам'янське, Одеса, Черкаси, Чернігів

Для 5 малих населених пунктів опитування також проводилось методом CATI, але застосовувався комбінований відбір респондентів. У цих населених пунктах була проведена онлайн-кампанія з метою залучення респондентів шляхом розповсюдження анкети учасника опитування через сайти місцевих ЗМІ, групи у Facebook і Telegram. Після того, як потенційний респондент заповнював реєстраційну форму, інтерв'юери зв'язувались із респондентом і проводили опитування методом CATI.

Громади під окупацією	Громади, наближені до лінії бойових дій	Громади, віддалені від лінії бойових дій
-	Ізюм, Богодухів, Велика Писарівка, Первомайський	Жовті Води

Для решти (7) населених пунктів опитування проводилось комбінованим методом. Так, на першому етапі було застосовано опитування CATI. Паралельно в цих населених пунктах була також проведена онлайн-кампанія з метою залучення респондентів шляхом розповсюдження анкети через сайти місцевих ЗМІ, групи у Facebook і Telegram. Після того, як потенційний респондент заповнював анкету, аналітики відбирали анкети, які містили логічні помилки чи були заповнені частково, і передавали контакти цих респондентів до кол-центру, де інтерв'юери зв'язувались із респондентом повторно і проводили опитування методом CATI для коригування анкети. До цих населених пунктів належать:

Громади під окупацією	Громади, наближені до лінії бойових дій	Громади, віддалені від лінії бойових дій
Мелітополь	Лиман, Оріхів, Краснопілля, Межова, Снігурівка	Городок

Ключовим аспектом, який слід враховувати, є те, що такий підхід не відповідає вимогам випадковості, і лише ті респонденти, які добровільно погодилися заповнити форму учасника, взяли участь в опитуванні. Це вносить певну упередженість у формування вибірки та створює певний патерн. Наприклад, участь в опитуванні може бути обмежена особами, які читають конкретні медіа або використовують певні соціальні мережі.

У результаті для кожного медіапартнера було розроблено звіт якісного етапу за відповідною громадою (усього 23 звіти) і надано загальний описовий звіт за кількісним етапом (заснований на вибірці з 2 391 респондента).

На третьому етапі дослідницька група здійснила синтез і тріангуляцію основних висновків дослідження на підставі аналізу і кількісних, і якісних даних. Результати етапу дослідження наведені в цьому звіті. Публічна презентація дослідження запланована на жовтень 2024 року в Києві, де зберуться дослідники та представники місцевих медіа — учасників дослідження, медійні громадські організації, а також національні та міжнародні зацікавлені сторони.

ЗМІНИ В ЖИТТІ ГРОМАД ІЗ ПОЧАТКОМ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Львів, залізничний вокзал. Сергій Олександрович та Володимир Бученко. Понад шістдесят залізничників загинули в перший місяць війни. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

Травматичні події збройної агресії росії викликали суттєві зрушення у звичному повсякденному житті пересічних українців. Для багатьох це означало необхідність залишити свій дім і переїхати. Кожен п'ятий (20,6%) вимушений був переїхати до іншого регіону України і залишитися жити там. 10,6% на початку повномасштабного вторгнення виїжджали в інший регіон, але згодом повернулися. 61,2% залишилися жити у своїх громадах, не виїжджали. У цілому незначна частка в загальному вимірі (2,5%) виїхала за кордон і там залишається жити, а 3,8% вже повернулися з-за кордону (див. діаграму 2).

Діаграма 2 - Вимушена мобільність респондентів, пов'язана з російським повномасштабним вторгненням

Після початку повномасштабного вторгнення ви...

Більшість респондентів (84%), які проживали в громадах, що зараз перебувають під окупацією (перелік цих громад зазначений у передмові), переїхали до іншого регіону України і там залишаються. У громадах, які є наближеними до лінії фронту, кожен другий учасник (56,1%) кількісного опитування зазначив, що залишився жити в громаді і не виїжджав. Більшість учасників із громад, які є віддаленими від лінії бойових дій, залишилися жити в громаді і не виїжджали — такий варіант відповіді обрали 84,2% опитаних.

Серед найпоширеніших змін у житті громад із початку повномасштабного вторгнення учасники групових інтерв'ю назвали зростання рівня психологічної напруги, хвилювання, постійної тривоги. Один з учасників інтерв'ю підсумував зміни так: «Ми не живемо, тільки чекаємо».

Згідно з результатами опитування, у кожного другого (52,9%) серед рідних і близьких є ті, хто загинув чи постраждав унаслідок війни. У кожного третього (35%) є близькі або рідні, які залишилися жити в окупації, а в кожного другого (57,1%) є ті, хто вимушений був виїхати за кордон. У більшості респондентів (71,7%) є рідні та близькі, які захищають Україну на фронті. Звісно, ці обставини посилюють їхню тривогу за життя рідних і близьких (див. діаграму 3).

Діаграма 3 - Соціальна тривожність і стрес, спричинені воєнними діями

Чи є серед ваших рідних чи близьких хтось, хто...

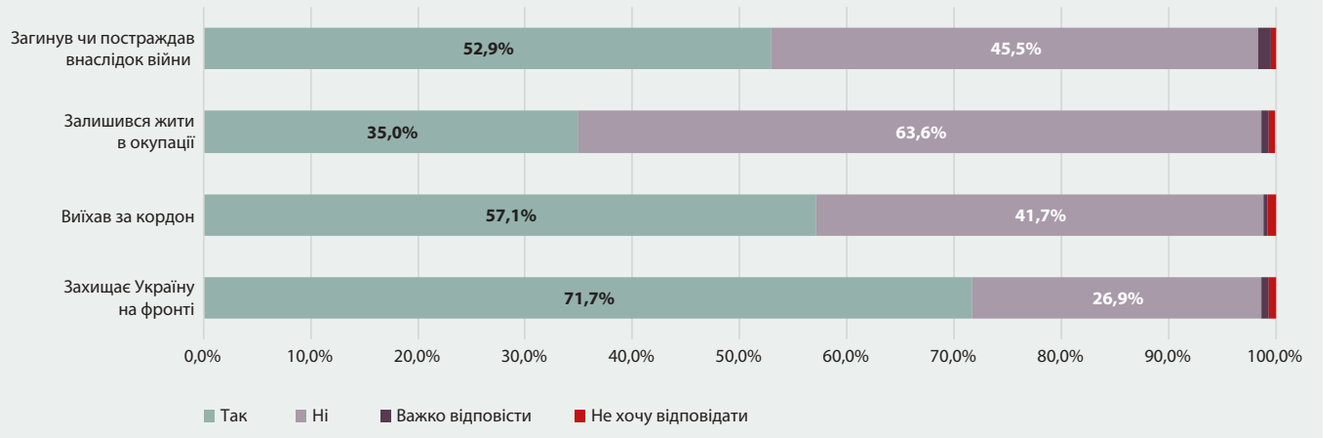

Як показано в таблиці 3.1, у громадах, віддалених від лінії фронту, найбільша кількість респондентів мають родичів або друзів, які захищають Україну на передовій. Найбільша кількість тих, хто виїхав за кордон, спостерігається серед осіб із окупованих територій. І ті, хто походить із громад, що перебувають під окупацією, і ті, хто залишився поблизу лінії фронту, частіше мають у своїх родинах загиблих або поранених унаслідок війни. Це свідчить про те, що нинішня війна впливає на українські родини в усіх частинах України, при цьому ризики загибелі або отримання поранень є вищими поблизу лінії фронту.

Таблиця 3.1- Наявність соціальних чинників тривожності та стресу в розподілі за територіальними громадами, які є окупованими, наближеними та віддаленими від лінії фронту

Чи є серед ваших рідних або близьких хтось, хто...

Громади під окупацією	Так	Ні	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Захищає Україну на фронті	67,1%	29,6%	0,8%	2,5%
Виїхав за кордон	62,0%	35,5%	0,4%	2,1%
Залишився жити в окупації	64,8%	33,6%	0,4%	1,2%
Загинув чи постраждав унаслідок війни	55,0%	42,0%	2,1%	0,8%

Громади, наближені до лінії бойових дій	Так	Ні	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Захищає Україну на фронті	71,3%	27,3%	0,7%	0,6%
Виїхав за кордон	56,9%	41,9%	0,5%	0,7%
Залишився жити в окупації	38,6%	59,7%	0,8%	0,8%
Загинув чи постраждав унаслідок війни	55,8%	42,4%	1,1%	0,7%

Громади, віддалені від лінії бойових дій	Так	Ні	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Захищає Україну на фронті	73,7%	25,5%	0,6%	0,2%
Виїхав за кордон	56,2%	43,1%	0,1%	0,6%
Залишився жити в окупації	21,8%	77,4%	0,6%	0,2%
Загинув чи постраждав унаслідок війни	48,4%	50,9%	0,7%	0,1%

Ключовими проблемами в громадах найчастіше називали безпеку, відсутність укриттів, блекаути, неякісну освіту дітей і високу вартість оренди житла. Для мешканців громад, які опинились в окупації (Бахмут, Мелітополь), ключовими проблемами стали відсутність власного житла, неможливість знайти місце для проживання через його високу вартість і постійні переїзди. Також людей турбують державні механізми компенсації житлових втрат і зняття статусу внутрішньо переміщених осіб, оскільки для них виплати за цим статусом були вагомою фінансовою підтримкою. Перспективи отримання житла є одним із найбільш гострих питань для мешканців тих громад, які перебувають в окупації ворога чи зазнали суттєвого руйнування внаслідок бойових дій.

Учасникам кількісного дослідження, які виїхали за кордон і там залишаються жити (2,5%), було поставлене додаткове питання стосовно їхніх планів на майбутнє. Так, повертатися в Україну мають наміри 43,1% респондентів. Кожний третій (32,8%) не має чітких планів узагалі, 15,5% — мають намір залишитися жити за кордоном (див. діаграму 4).

Діаграма 4 - Планування майбутніх дій після закінчення війни (Серед тих, хто відповів «Виїхали за кордон і там залишаєтесь» на питання «Після початку повномасштабного вторгнення ви?..», n = 59)

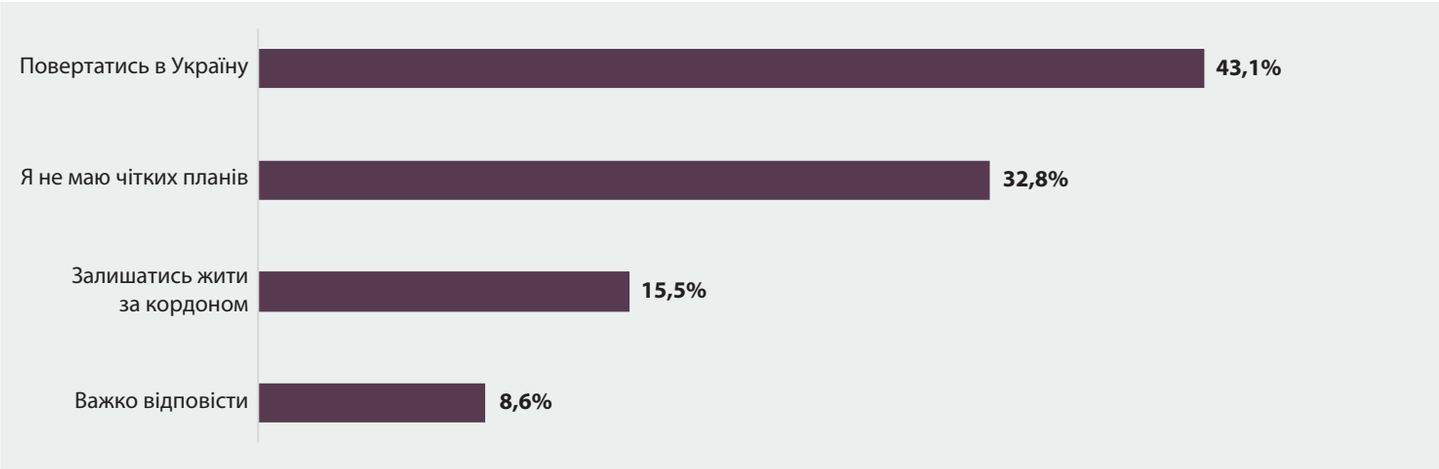

Серед необхідних умов для повернення в Україну після завершення війни були згадані: перспективи гідної якості життя в Україні (54,2%), безпека проживання (45,8%), наявність житла і роботи (по 30,5%), впевненість у тому, що війна не почнеться знову (27,1%), наявність родини, друзів (10,2%). Для 8,5% опитаних важливою умовою є відсутність осуду знайомими і близькими їхнього перебування за кордоном (див. діаграму 5).

Діаграма 5 - Умови для повернення в Україну після завершення війни (Серед тих, хто відповів «Виїхали за кордон і там залишаєтесь» на питання «Після початку повномасштабного вторгнення ви?..», n = 59)

У громадах, що віддалені від лінії фронту, кількість місцевих мешканців суттєво збільшилась за рахунок внутрішньо переміщених осіб. У громадах, територіально наближених до лінії фронту, помітним є зменшення кількості місцевих мешканців («нікому працювати на землі»), присутні значні руйнування житлових та інфраструктурних об'єктів, гостро постає проблема безробіття, серед настроїв місцевих мешканців переважають невизначеність майбутнього та усвідомлення небезпеки для життя:

> ***Треба планувати своє життя, але його не можна спланувати, бо ми не знаємо, що буде не те що на другий, на третій день, а навіть через хвилину***
>
> **(учасник інтерв'ю, Велика Писарівка)**

Незважаючи на всі перепони життя в умовах воєнного стану, українці дивляться в майбутнє з оптимізмом. Кожен другий учасник опитування (53,6%) зазначив, що думає про майбутнє «з надією, оптимізмом та очікуванням кращого». Нейтральний образ майбутнього, з розумінням як перспектив, так і викликів, у 17,1%. Невизначеність і песимістичний образ майбутнього є домінуючим у 16,1% і 10,4% відповідно (див. діаграму 6).

Діаграма 6 - Уявлення про майбутнє

Ви дивитесь у своє майбутнє...

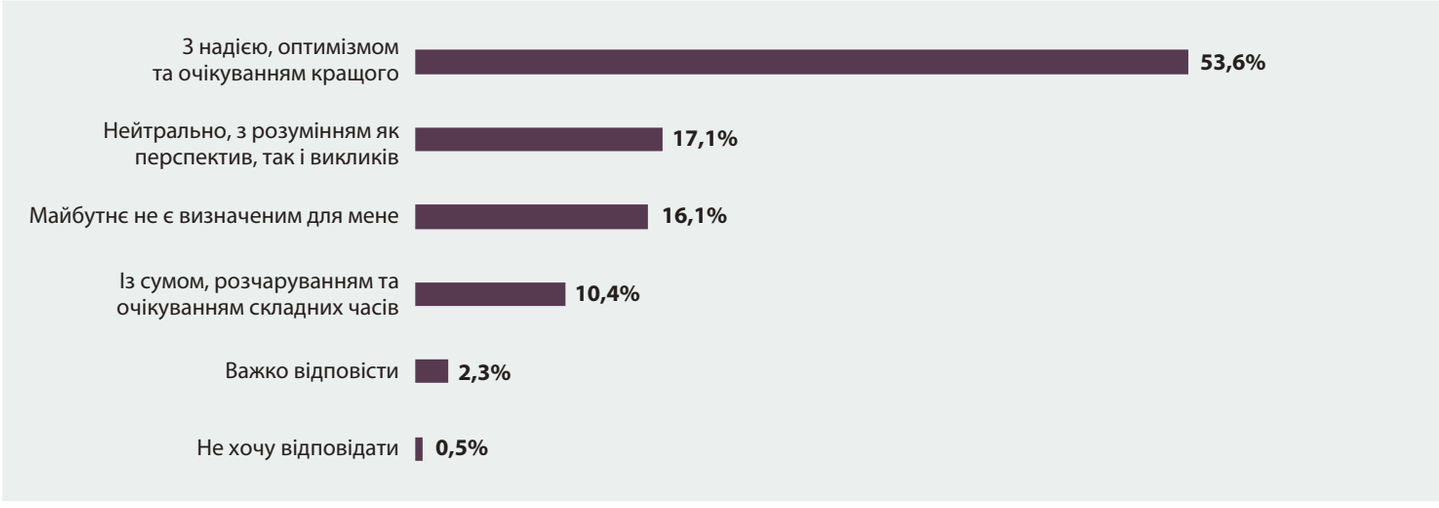

Серед наявних проблем, що турбують мешканців громад у повсякденному житті, згадувалась і неефективна комунікація громадян із місцевою владою. Один із учасників фокус-інтерв'ю зазначив, що:

> ***Хотілося б швидшої реакції і більшої прив'язаності місцевого самоврядування до реальних запитів людей, які є в громаді***
>
> **(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)**

У деяких громадах, навпаки, було зазначено покращення стосунків між бізнесом, громадою, волонтерами та владою:

> ***Мне кажется, что у нас взаимоотношения между бизнесом, властью и общественным сектором стали намного прочнее***
>
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Львів'яни ховаються в катакомбах церкви під час повітряної тривоги. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

Відчуття підтримки одне одного, солідаризація та соціальна відповідальність за долю іншого створюють сприятливі умови для формування єдиної спільної ідентичності. Так, при аналізі кількісних даних був зафіксований високий рівень усвідомлення своєї громадянської ідентичності. 92,3% опитаних відчувають себе громадянами України і 86,3% — мешканцями своєї громади (див. діаграму 7).

Діаграма 7 - Моделі ідентичності як компонент соціальної згуртованості

Двовимірний аналіз питання про відчуття себе громадянином України в залежності від місця проживання свідчить про те, що чим далі від лінії фронту проживають респонденти, тим частіше вони обирають варіант відповіді «Відчуваю повною мірою себе громадянином України». Однак для всіх респондентів незалежно від місця проживання зафіксований високий рівень усвідомлення своєї громадянської ідентичності. Так, 92,2% респондентів, які проживають у громадах під окупацією, відчувають повною мірою та скоріше відчувають себе громадянами України, у громадах, наближених до лінії бойових дій, таких 92%, і в громадах, віддалених від бойових дій, — 92,7% (див. діаграму 7.1).

Діаграма 7.1 - Громадянська ідентичність залежно від місця проживання

Двовимірний аналіз питання про відчуття себе мешканцем громади дає підстави стверджувати, що показники рівня локальної ідентичності також є високими. Однак для респондентів, які проживають під окупацією, рівень відчуття себе мешканцем громади є нижчим. Так, повною мірою і скоріше себе відчувають мешканцями громади 78,4% респондентів, які проживають у громадах під окупацією, тоді як повною мірою і скоріше себе відчувають мешканцями громади 85,9% респондентів, які проживають у громадах, наближених до лінії бойових дій, 89,1% — у громадах, віддалених від лінії бойових дій. Це пояснюється певним розривом соціальних зв'язків на локальному рівні в умовах збройної агресії. Значна кількість мешканців громади покинула своє постійне місце проживання, виїхала за кордон чи до інших областей країни (див. діаграму 7.2).

Діаграма 7.2 - Локальна ідентичність залежно від місця проживання

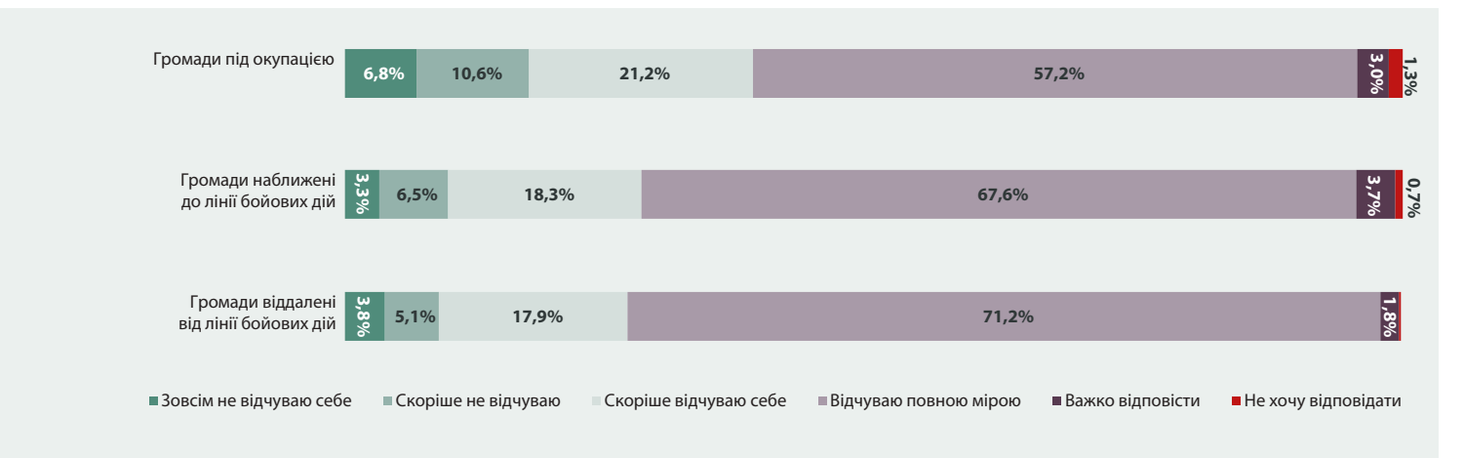

Однак навіть за умов військової агресії це досить високий показник соціальної згуртованості на локальному рівні. Варто також зазначити, що 77,8% опитаних пишаються тим, що вони є мешканцями своєї громади, і 75,1% готові активно долучатись до відбудови своєї громади та України в цілому (див. таблицю 8).

Таблиця 8 - Відчуття належності та установки щодо активізму за Дж. Чаном як компонент соціальної згуртованості

Оцініть, наскільки ви згодні з наступними твердженнями, за шкалою від 1 до 5, де 1 — зовсім не згоден, а 5 — повністю згоден.

	Зовсім не згоден	Скоріше не згоден	У чомусь згоден, у чомусь ні	Скоріше згоден	Повністю згоден	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Люди в нашій громаді (місті, селі) завжди хочуть тебе використати	33,6%	17,8%	29%	6,8%	7,3%	5%	0,7%
Я готовий платити більше податків, якщо це покращить благоустрій моєї громади	28,8%	11,7%	21,9%	12,2%	20,1%	4,8%	0,6%
Я хотів би витрачати частину свого вільного часу на волонтерство і допомогу іншим	14,0%	8,2%	22,0%	20,6%	31,0%	3,7%	0,5%
Я пишаюсь тим, що я мешканець своєї громади (села, міста)	4,4%	3,6%	12,4%	14,5%	63,3%	1,4%	0,5%
Я готовий активно долучатись до відбудови своєї громади та України в цілому	6,2%	3,3%	12,5%	17,8%	57,3%	2,4%	0,5%

Одним із проявів соціальної згуртованості громади є готовність безкорисливо діяти заради інших членів суспільства та своєї громади. Серед учасників інтерв'ю лунали згадки про підвищення рівня згуртованості в громадах як однієї з ключових змін із початку повномасштабного вторгнення:

> ***Люди стали більш згуртовані, дружніші. Більше один одному співчувають, допомагають***
> **(учасник інтерв'ю, Городок)**

У соціокультурних умовах українського суспільства вираз «використати тебе» змістово трактується як можливість використання допомоги / діяльності іншого члена громади для своїх корисливих цілей. За результатами опитування, кожен другий учасник (51,4%) не погодився з твердженням «Люди в громаді завжди хочуть тебе використати», а 28,9% — із ним у чомусь погодилися, у чомусь ні. Фактично це є підтвердженням того, що кожен другий респондент відчуває безкорисливе ставлення до себе з боку інших членів громади і лише кожен сьомий зауважує можливість корисливого ставлення в залежності від ситуації.

Було зафіксовано розбіжність між готовністю активно долучатися до відбудови своєї громади (75,1%) (див. таблицю 7) і готовністю платити більше податків, якщо це покращить благоустрій громади — 32,3% (20,1% — повністю згодні, 12,2% — скоріше згодні). Не погодилися платити більше податків на благоустрій громади 40,5% респондентів (28,8% — зовсім не згодні, 11,7% — скоріше не згодні). Це може бути пов'язано як із низьким рівнем довіри до влади, так і зі скрутним матеріальним становищем українців. Водночас 51,6% (31% — повністю згодні, 20,6% — скоріше згодні) респондентів висловили бажання витрачати частину свого вільного часу на волонтерство і допомогу іншим (див. таблицю 8).

За результатами кількісного дослідження, кожен другий учасник (54,4%) зазначив, що намагається допомагати іншим людям (окрім своєї родини) зі справами по дому, по роботі, надає емоційну підтримку. Стосовно практик благодійності (надання матеріальної допомоги тим, хто її потребує) і волонтерства (допомога ВПО, військовим) більше третини опитаних зазначили, що роблять це досить часто — 36,8% і 37,2% відповідно. Майже третина відповіли, що роблять це інколи, третина — дуже чи доволі рідко (див. таблицю 9).

Таблиця 9 - Практики громадянського активізму за Дж. Чаном як компонент соціальної згуртованості

Оцініть, як часто ви робите нижче перераховане, за шкалою від 1 до 5, де 1 — дуже рідко, а 5 — дуже часто.

	Дуже рідко	Доволі рідко	Інколи	Доволі часто	Дуже часто	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Допомагаєте іншим людям (окрім вашої родини) зі справами по дому, по роботі, надаєте емоційну підтримку	8,4%	6,1%	29,4%	30,4%	24,0%	1,4%	0,3%
Займаєтесь благодійністю (надаєте матеріальну допомогу тим, хто її потребує)	16,8%	8,7%	33,0%	22,1%	14,7%	4%	0,7%
Займаєтесь волонтерством (допомагаєте військовим, ВПО, та ін.)	19,2%	10,4%	27,7%	20,3%	16,9%	4,6%	0,8%
Берете участь в обговоренні проблем своєї громади (міста): підписуєте петиції, участь у громадських обговореннях, акціях протесту і т. ін.	37,3%	13,0%	21,1%	12,2%	7%	8,4%	0,9%

Низький рівень залученості респондентів до обговорення проблем своєї громади (міста) пов'язаний із відсутністю цієї практики в суспільному житті українців і низьким рівнем діалогу та довіри до владних інституцій. Проведення навчальних тренінгів з обізнаності про принципи демократії участі може значно підвищити рівень залученості громадян до суспільного обговорення.

У багатьох громадах учасники зазначали, що місцеві мешканці згуртовуються ситуативно, реагуючи на спільні проблеми чи виклики, приміром, допомагаючи одне одному розбирати завали після «прильотів» або вставляти віконні рами в пошкоджених будівлях. Проте дехто зауважив і те, що згуртованість стала слабшою з часом:

> ***«На початку повномасштабного вторгнення наша громада об'єдналася, люди більш були згуртовані, допомагали один одному, і так було, мабуть, до початку 24-го року. Зараз, на мою думку, відчувається згуртованість, але вона трішки ослабнула. Можливо, люди зневірилися, що колись війна закінчиться.»***
> **(учасник інтерв'ю, Богодухів)**

Під час групових інтерв'ю нерідко лунали думки про посилення рівня патріотизму та перехід на українську мову як одну з ключових змін, що відбулась у досліджуваних громадах із початком російського військового вторгнення:

> ***«Зараз стало досить часто така ситуація, що коли, наприклад, до мене звертаються російською, я відповідаю українською, і переходять на українську — раніше такого не було. От це так потрошки, потрошки, повільно, но переходять досить активно.»***
> ***(учасник інтерв'ю, Одеса)***

Так, за результатами опитування, у більшості респондентів (60,3%) не виникає труднощів при взаємодії з тими, хто спілкується російською мовою. 18,8% погодилися, що при взаємодії з тими, хто розмовляє російською, у них виникають певні труднощі. Майже така ж частка опитаних (18,2%) обрали варіант відповіді «у чомусь згоден, у чомусь ні» (див. таблицю 10).

Серед проблем, які турбували учасників інтерв'ю, були також згадані мобілізація та вороже ставлення до ТЦК. Нещодавно помічені зміни в поведінці чоловіків через побоювання мобілізації:

> ***«Нинішнє життя пов'язане з мобілізацією, багато чоловіків обмежили своє перебування в публічних місцях, перебуваючи більше вдома. На роботу їздять на таксі переважно, щоб зайвий раз не світитися перед військкоматами, і з'являються вже надвечір.»***
> **(учасник інтерв'ю, Черкаси)**

КЛЮЧОВІ СОЦІАЛЬНІ РОЗКОЛИ

Журналісти телеканалу «Надія ТБ» беруть інтерв'ю у отримувача продовольчої допомоги в Первомайському. © Florent Vergnes / Fondation Hirondelle.

Наявність чи відсутність міжгрупових союзів або розколів є одним із індикаторів, за якими вимірюють соціальну згуртованість. Дж. Чан підсумував, що «як сильні союзи, так і сильні розколи знижують загальний рівень соціальної згуртованості, оскільки вони дезінтегрують суспільство в цілому» . Для визначення ймовірних соціальних розколів у громадах гайд містив питання щодо ідентифікації підґрунтя конфліктних ситуацій, а також щодо особливостей сприйняття різних соціальних груп у громадах, готовності до співпраці з ними. Життя українців в умовах воєнного стану сприяло появі нових соціальних груп, які раніше не існували в українському суспільстві. Наприклад, це українські біженці, що виїхали і проживають за кордоном, або українці, що ухиляються від служби в армії, чи ті, що залишились жити в окупації. Відповідні альтернативи були включені до кількісного опитувальника, що дало нам змогу заміряти як «класичні» розколи, які запропонував Дж. Чан (багаті — бідні, представники ЛГБТ, люди з іншими політичними поглядами), так і нові розколи, пов'язані з життям в умовах воєнного стану. Соціальні розколи присутні, коли члени суспільства не готові чи не бажають взаємодіяти з представниками певних соціальних груп (приміром, людьми, що мають нетрадиційну сексуальну орієнтацію або інші політичні інтереси, є бідними чи багатими) або ж коли вони мають упереджене ставлення до представників таких груп, що може результувати в соціальні конфлікти.

Отримані дані свідчать, що «класичний розкол» між бідними та багатими українці гостро відчувають в умовах воєнного стану — 64,8% зазначили, що в їхніх громадах існує напруження з цього питання. Далі за ступенем напруження йдуть взаємодії між тими, хто зазнав впливу війни (втратив житло, близьких, роботу, переїхав), і тими, хто не зазнав цього, — 46,3%; а також між тими, у кого хтось із родини воює, і тими, у кого нікого немає на фронті, — 44%. Разом із тим, більшість респондентів указали на відсутність напруження між людьми, що спілкуються російською та українською мовами, — 58,6%, а також між місцевими мешканцями і внутрішньо переміщеними особами — 60%. Більше ніж кожен другий респондент (59,5%) указав на відсутність напруження між місцевими мешканцями, що залишилися, і місцевими, що виїхали за кордон (див. таблицю 10). Ці дані свідчать про те, що життя в умовах воєнного стану актуалізувало появу нових соціальних розколів в українських громадах, пов'язаних із «нерівномірним» впливом війни на кожну українську родину. При цьому сприйняття таких соціальних груп, як ВПО, біженці та російськомовні українці, не є таким, що викликає потенційне напруження на локальному рівні.

Таблиця 10 - Соціальна напруга та суперечності між соціальними групами

Оцініть, наскільки ви згодні з тим, що у вашій громаді існують протиріччя чи напруження між такими групами, за шкалою від 1 до 5, де 1 — зовсім не згоден, а 5 — повністю згоден.

	Напруження є	Напруження ймовірно є	Напруження немає	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Між бідними та багатими	32,2%	32,6%	26,8%	7,8%	0,6%
Між людьми, що спілкуються російською і українською мовами	14,5%	23%	58,6%	3,3%	0,6%
Між тими, хто має в родині тих, що воюють, і тими, в кого нікого немає на фронті	17,7%	26,3%	49,2%	6,1%	0,8%
Між місцевими мешканцями і внутрішньо переміщеними особами	11,5%	21,3%	60,0%	6,2%	0,9%
Між місцевими мешканцями, що залишились, і місцевими, що виїхали за кордон	9,3%	21,0%	59,5%	9,4%	0,8%
Між тими, хто зазнав впливу війни (втратив житло, близьких, роботу, переїхав), і тими, хто не зазнав цього	13,7%	27,5%	48,7%	8,9%	1,1%
Між тими, хто зазнав впливу війни (втратив житло, близьких, роботу, переїхав), і тими, хто не зазнав цього	18,0%	28,3%	44,3%	8,5%	0,9%

(2) Chan, Joseph, Ho-Pong To, Elaine Chan. 2006. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. Social Indicators Research, 75, 2: 297.

Важливо також зазначити: за результатами опитування, 45,6% не погодилися з тим, що існує напруга відносно представників нетрадиційної сексуальної орієнтації, кожний четвертий (24,9%) згоден із тим, що конфліктні ситуації можуть бути. Розбіжність у підтримці проукраїнських політичних сил, але не тих, які підтримує респондент, не є причиною для виникнення напруги чи конфліктної ситуації для 47,5%, водночас 17,9% зазначили, що їм складно взаємодіяти з тими, хто має іншу думку стосовно політичної ситуації (див. таблицю 11).

Ключовою лінією розколу серед учасників інтерв'ю варто визнати ставлення до мешканців громади, які мають **проросійські погляди**. Напруження у відносинах місцевих жителів виникає з тими, хто «чекає на російську владу». Під час інтерв'ю учасники навели різні приклади «взаємодій» із цією групою — від виклику правоохоронних органів до повсякденного «несхвалення» і соціальної ізоляції:

> ***Розумієте, прямо доходить до того, що можуть деколи і поліцію викликати. Настільки всі отак зразу гуртуються і накидаються на того, хто цей "русскій мір" сюди притягує, розумієте***
> **(учасник інтерв'ю, Межова)**

> ***Як на мене, є варіант і тихого, коли люди просто не одобрюють цю людину. Вони намагаються уникати спілкування з нею, просто різні думки в них, і в них це якось тихо проходить. Але є і випадки, як на мене, що люди відкрито комусь говорять: "Чекаєш русскіх освободітєлєй?" Говорять, що типу ти неправий, щас здам тебе в СБУ або ще щось таке. Тобто більш загальна тенденція, як на мене, з мого кола спілкування, — це виокремлення таких людей із суспільства***
> **(учасник інтерв'ю, Ізюм)**

На фоні обговорення ставлення до мешканців із проросійськими поглядами в деяких громадах лунали думки і щодо підозр у праці на користь окупанта:

> ***Залишились місцеві, які дуже жалкують, що пішли росіяни, вони їм ці лепестки залишили, як активувати показали, і то вони розкладають там, де не видимо***
> **(учасник інтерв'ю, Ізюм)**

Учасники інтерв'ю поділились прикладами «соціального маркування» колаборантів, які потрапляли в подальшу соціальну ізоляцію:

> ***Я хотів додати, що після звільнення Снігурівки на воротах тих, хто співпрацював, місцеві мешканці писали, що колаборант. На ринку ті люди, які торгували, на їх контейнерах теж написано, хто вони, негарними словами. Це пов'язано зі співпрацею з окупантами***
> **(учасник інтерв'ю, Снігурівка)**

Як підсумував один з учасників інтерв'ю, саме ця лінія соціального розмежування («ти за кого?») є ключовою у формуванні довіри та соціальних відносин між місцевими:

> ***Ідеш по вулиці і питають: "Ти за кого? За Україну чи за росію?" Такі питання мені не подобаються. Він, може, і свій, за Україну, але теж хоче знати, за кого я — за Україну чи за росію***
> **(учасник інтерв'ю, Слов'янськ)**

За результатами опитування, 61,7% респондентів погодилися з твердженням, що їм складно взаємодіяти з людьми в громаді, якщо вони мають проросійські погляди. Це найвищий показник серед усіх інших груп, запропонованих для оцінки. Складнощі при взаємодії виникають із парафіянами церков московського патріархату у 45,3% респондентів. Разом із тим, лише 12,9% опитаних відчувають складнощі у взаємодії з російськомовними українцями (див. таблицю 11).

Таблиця 11 - Складнощі при взаємодії з різними соціальними групами

Оцініть, наскільки ви згодні з наступними твердженнями, за шкалою від 1 до 5, де 1 — зовсім не згоден, а 5 — повністю згоден.

«Мені складно взаємодіяти з людьми в нашій громаді (місті, селі), якщо вони…»

	Зовсім не згоден	Скоріше не згоден	У чомусь згоден, у чомусь ні	Скоріше згоден	Повністю згоден	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Мають проросійські погляди	13,5%	4,2%	12,1%	8,9%	52,8%	7,6%	0,8%
Є парафіянами церков московського патріархату	19,8%	5,3%	13,6%	9,7%	35,6%	15,0%	0,9%
Спілкуються російською мовою	49,3%	11,0%	18,2%	8,0%	10,7%	2,2%	0,5%
Святкують Різдво 7 січня	53,4%	10,1%	16,8%	5,7%	7,8%	5,4%	0,8%
Є внутрішньо переміщеними особами	66,8%	7,2%	10,7%	4,5%	5,6%	4,8%	0,5%
Ухиляються від мобілізації	30,1%	9,1%	23,1%	8,4%	16,4%	11,9%	0,9%
Лишились під окупацією	37,8%	7,4%	18,1%	5,7%	8,8%	21,4%	0,8%
Виїхали за кордон і стали біженцями	50,4%	8,8%	17,9%	5,5%	8,4%	8,2%	0,8%
Мають нетрадиційну сексуальну орієнтацію	39,1%	6,4%	10,6%	4,8%	20,1%	17,7%	1,1%
Підтримують проукраїнські політичні сили, але не ті, які підтримуєте ви	37,0%	10,6%	23,3%	7,2%	10,7%	10,3%	0,9%
Живуть «довоєнним життям» (ходять у кафе, театри, спортзали), але волонтерять і донатять	45,8%	11,9%	17,6%	6,9%	8,8%	8,4%	0,5%
Живуть «довоєнним життям» (ходять у кафе, театри, спортзали), не волонтерять і не донатять	24,9%	9,0%	16,4%	11,6%	26,1%	11,3%	0,6%
Не відчули на собі впливу війни (не втратили житло, не мають військових у родині, не втратили роботи, не вимушені переміщатись)	40,3%	9,7%	19,6%	6,8%	14,7%	8,0%	0,7%

При двовимірному аналізі результатів відповідей на запитання стосовно складнощів взаємодії в громаді з людьми, які мають проросійські погляди, не було виявлено суттєвих відмінностей. Так, у громадах під окупацією 65% респондентів згодні, що мають складнощі при взаємодії з людьми, у яких проросійські погляди. У громадах, наближених до лінії бойових дій, 60,2% респондентів також погодилися з цим твердженням (50,4% — повністю згодні, 9,8% — скоріше погоджуються). 63,2% респондентів з громад, віддалених від лінії бойових дій, також зазначили, що мають складнощі при взаємодії з людьми проросійських поглядів.

На третьому місці за ступенем напруженості йдуть взаємодії з тими, хто живе «довоєнним життям» і не працює на наближення перемоги у війні. Початок повномасштабного вторгнення спровокував суспільне обговорення і зміни в суспільних настроях українців стосовно того, чи є прийнятним у цих умовах продовжувати «довоєнне» життя. Під концептом «довоєнне» життя мається на увазі повноцінне проведення свого повсякдення з урахуванням лише тих потреб, які до початку повномасштабного вторгнення намагалися задовольнити українці. Загалом, як свідчать результати опитування, ставлення до тих, хто живе «довоєнним життям» (приміром, ходить у кафе, театри, спортзали), але волонтерить і донатить, краще, ніж до тих, хто не донатить (див. таблицю 11). Це підтверджує припущення про те, що проактивність, волонтерство та співучасть у підтримці України на шляху до перемоги сприяють покращенню міжособистісних взаємодій у повсякденному житті, коли всі об'єднані єдиною метою.

Сприйняття тих, хто ухиляється від служби, демонструє доволі розрізнені думки серед учасників інтерв'ю — від тотального засудження до раціонального виправдання. У 39,2% респондентів не виникає труднощів при взаємодії з тими, хто ухиляється від мобілізації. Кожен четвертий (24,8%) з учасників погодився з тим, що певні складнощі можуть бути при взаємодії з тими, хто ухиляється від мобілізації (див. таблицю 11).

Серед аргументів, які висували учасники інтерв'ю на захист тих, хто ухиляється від служби, звучали твердження, що не всі чоловіки готові до військової служби, а також відсутня належна підготовка від держави та особиста мотивація:

> ***А по-другe, ну війна, не будеш з автоматом вперед. Повинна людина бути підготовленою, і лічні амбіції мають бути, іти "живим м'ясом" просто-напросто нікому не хочеться. Тому, на мою думку, повинна бути підготовка… Хто хотів піти, він вже давно пішов, а ті, хто повинні бути, вони не дуже швидко хочуть це робити***
> **(учасник інтерв'ю, Дніпро)**

> ***Є люди, які дійсно бажають служити, але не довіряють, вони розуміють, що бували такі випадки, коли людину забрали ТЦК, повістку вручили, а через два тижні цю людину вже привезли двохсотим. Тобто немає довіри, тому що ми розуміємо, що ця людина не пройшла належного навчання. Це страшно, люди цього дійсно бояться, тому бувають такі конфлікти. І дійсно розумієш людей, ніхто не хоче опинитися на такому шляху***
> **(учасник інтерв'ю, Оріхів)**

У деяких громадах ставлення до тих, хто ухиляється від служби в армії, не є темою, що викликає напруження:

> ***У нас в Славянске нет такой проблемы: у нас никто не скрывается, никто ни за кем не гоняется, не заталкивает машины, как показывают по видео. Я такого не наблюдала. У нас как-то все это цивильно. Да, очень много добровольцев у нас, вот и знакомых, которые уже погибли. Да, ребята идут за свою страну. Но чтоб уклонялись — я таких не знаю, у нас нет таких фактов***
> **(учасник інтерв'ю, Слов'янськ)**

Деякі учасники зазначили, що намагаються не обговорювати теми мобілізації та «ухилянтства» одне з одним, щоб мінімізувати ризики напруження в комунікації зі знайомими:

> ***Стараюсь эту тему закрывать и вообще как-то съезжать с этой темы, потому что будут очень большие конфликты и все разругаются. Кто-то знает, что, допустим, у одной подруги муж пошел, а у другой не пошел, и она из-за этого плохо себя чувствует, что вот "мой пошел, а твой не пошел"***
> **(учасник інтерв'ю, Одеса)**

Серед тих, хто засуджує феномен «ухилянтства», поширеною є думка про те, що це порушення законодавства, а також слідування подвійним стандартам, коли використовуються корупційні лазівки. Негативне сприйняття тих, хто ухиляється від служби, пов'язується із запитом на соціальну справедливість:

> ***Чому ті люди, у яких є гроші, можуть відкупитися або виїхати? Ці депутати собі беруть ще під крило когось, щоб їх не забрали, а виходить, що прості смертні, наші хлопці, у яких немає грошей і великих посад, повинні захищати Батьківщину***
> **(учасник інтерв'ю, Мелітополь)**

> ***А того забрали, а тот сидит. Ну почему так? А мой должен служить, твой не должен. Конечно, этих вопросов очень много***
> **(учасник інтерв'ю, Одеса)**

Іншим гострим питанням у межах мобілізації стає безстроковість служби та відсутність демобілізації. Учасники дискусій висловили пропозицію посилити **інформаційну кампанію щодо мобілізації для поширення розуміння того, що призов і мобілізація не завжди означають роботу «на нулі».** Тож із громадами треба працювати в контексті інформування і підвищення мотивації до залучення до Сил оборони та безпеки України:

> ***Тому це має бути, якщо ми говоримо, як це виправити…, то ми маємо показати людям, що є інші професії, яких не вистачає, що на фронті ти не лише помираєш***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

Сприйняття тих, хто проживав в окупації, на думку учасників інтерв'ю, залежить від того, чи вимушені були люди залишитися в окупації (через різні обставини — як-от вік, стан здоров'я, наявність родичів, які потребують захисту), чи вони залишилися там цілеспрямовано, маючи вибір і можливість виїхати. У першому випадку рішення залишитись сприймалось переважно нейтрально або зі співчуттям, оскільки «не всім є куди поїхати» або не всі мали фінансові можливості для цього:

> ***Навіть в Донецьку і Луганську досі є люди, патріоти України, які чекають визволення цих міст. І в Криму, і всюди. Просто немає грошей. 400 доларів де там взяти? Там нема де взяти ці гроші***
> **(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)**

Ставлення ж до тих, хто **залишився проживати на окупованих територіях** свідомо та цілеспрямовано, варто визначити як підозріле, негативне й таке, що асоціюється з підтримкою ворога:

> ***Що якщо ти залишився на окупованій території або ти живеш близько до лінії фронту і не хочеш звідти переїздити, то можливо, ти чекаєш***
> **(учасник інтерв'ю, Жовті Води)**

> ***У мене негативне сприйняття тих, хто залишився і їздив в Крим, у Москву, на Червону площадь, фотографується там, радіє життю, "ждунів", тих, хто підтримує владу проросійську, окупаційну***
> **(учасник інтерв'ю, Дніпро)**

Кількісні дані свідчать, що лише 14,5% опитаних погодилися з тим, що в них виникають складнощі при взаємодії з тими, хто лишився під окупацією. Ставлення до цієї групи в цілому не є соціально напруженим, але більше ніж 20% обрали варіант «Важко відповісти», що свідчить про доволі розрізнені думки (див. таблиця 11).

У деяких громадах, які пережили окупацію (зокрема, м. Херсон), учасники інтерв'ю зазначили відсутність конфліктів чи непорозумінь між місцевими:

> ***Люди більше люб'язні друг до друга стали, це дійсно так і є. І розуміючи, що ми тут всі під обстрілами живемо, що кожен день може бути твій останній, люди все одно краще друг до друга стали ставитися, не дивлячись, в яких соціальних групах знаходяться***
> **(учасник інтерв'ю, Херсон)**

Як бачимо, спільний виклик в умовах щоденних екзистенційних загроз «спрацьовує» як чинник нівелювання соціальних розколів.

Ставлення до українців, що виїхали за кордон, суттєво різниться в залежності від того, хто саме виїхав і яку модель поведінки обрав. Зокрема, йдеться про нейтральне ставлення до жінок із дітьми, коли виїзд пов'язується з потребою безпеки дітей:

> ***Ті історії, які я знаю, вони всі з дітьми. В цілях безпеки це нормально»; «Це їх особистий вибір***
> **(учасник інтерв'ю, Дніпро)**

Негативним є ставлення до тих, хто «не донатить і скидає фотки з Риму чи ще звідки», «коли переїжджають і роблять потім вигляд типу взагалі ніколи не жили тут, то це якось дивно і неприємно», тобто в ситуаціях, коли біженці «відсторонюються від війни» та не беруть участі в спільному внеску в перемогу України.

Під час дискусій було зазначено, **що не важливо, де перебуває українець, якщо він продовжує допомагати українцям і включений у контекст подій**, а також, що ті, хто залишиться в Європі, матимуть змогу будувати майбутнє України:

> ***Якщо ти допомагаєш, живи де хочеш***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

Якщо біженці демонструють турботу і зацікавленість життям у громаді, то вони сприймаються як «свої». Роздратованість в учасників інтерв'ю викликає ситуація, коли ті, хто виїхав, дають поради виїжджати тим, хто залишився. Неприйнятними для учасників дискусії залишаються виїзд за кордон чоловіків, відсутність практик підтримки України з-за кордону та «випадання» з контексту подій в Україні:

> ***Якщо ти чоловік, який виїхав за кордон, то не важливо, в якому ти віці, крім пенсіонерів, можливо, все одно треба щось робити. А якщо ти чоловік, який виїхав нелегально якимись схемами за кордон і нічого не робиш для України, то для мене особисто я не можу рахувати за українця***
> **(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)**

> ***І3 більшістю людей, які виїхали в Європу зараз, я не спілкуюся, тому що ці люди зазвичай виходять з контексту, і при поверненні вони не розуміють, яка зараз країна***
> **(учасник інтерв'ю, Дніпро)**

> ***Лично меня раздражает, когда человек выехал с деньгами, как он лежит на пляже и говорит, как он устал от жары, от вкусной еды***
> **(учасник інтерв'ю, Херсон)**

Дехто відзначив відчуження в комунікації з родичами та друзями, які виїхали за кордон і втрачають сенситивність до тих, хто залишився, дистанціюючись від ситуації в Україні:

> ***Нещодавно буквально на днях була для мене дуже неприємна ситуація. У мене є одногрупниця, вона виїхала на початку війни за кордон, і тут вона викладає історію, де вона купила квитки в Україну і підписала. Вона навіть не написала "Україна" — просто укр і з маленької букви… Ми живемо наче в різних всесвітах***
> **(учасник інтерв'ю, Оріхів)**

Учасники говорили про те, що вагома частина тих, хто виїхав, не повернеться: це ті, хто і до вторгнення бажав виїхати з України, а також ті, кому немає куди повертатись. До того ж на третій рік люди вже облаштувались за кордоном і навряд чи повернуться, навіть якщо мали такі наміри. Проте було висловлене побоювання щодо майбутнього їхнього повернення після перемоги, оскільки їх можуть сприймати як тих, хто «пересидів» війну. Це свідчить про те, що ймовірний розкол може актуалізуватись після повернення або після завершення війни:

> ***Мені здається, цей осуд почнеться після перемоги, коли ці люди повернуться. От тоді буде дуже важко, тоді буде дуже боляче. І тим людям, хто залишився, і тим, хто приїде, от там будуть серйозні, болючі діалоги…***
> **(учасник інтерв'ю, Черкаси)**

Обговорюючи сприйняття внутрішньо переміщених осіб, учасники дискусій до цієї групи висловили в цілому найбільш доброзичливе та співчутливе ставлення, багато хто відчув цей статус на собі. Згадки про ВПО переважно стосувалися надання їм допомоги і матеріальної та соціальної підтримки. Досить толерантне ставлення до ВПО підтверджують і результати опитування: 73,9% учасників дискусій не відчувають складнощів при взаємодії з цією групою, лише кожен десятий (10%) вважає, що можуть виникати непорозуміння у взаємодії з внутрішньо переміщеними особами. Але **сприйняття ВПО** різниться в залежності від досвіду безпосереднього спілкування. Під час інтерв'ю було зазначено, що часто ВПО вважають, що «їм всі винні», а це викликає роздратування серед місцевих. Різні оцінки лунали і щодо регіону, з якого прибули ВПО: мешканці Донецької та Луганської областей були визначені як соціально пасивні та звиклі «нічого не робити»:

> ***Люди з різних регіонів дуже по-різному себе вели. Якщо це був Маріуполь, вони приїжджали, адаптувалися, їм було потрібно більше часу, бо вони були геть у шоці. Але потім вони починають вибудовувати життя. Харків — вони, коли приїжджали, дуже швидко починали або працювати, або якось діяти, умовно, їм сьогодні треба допомога, через два тижні вони дзвонили і пропонували свою допомогу або щось там пропонували. Якщо казати про області Донецьку, Луганську, то це люди, до халяви звикші і вони такі — "дайте", нічого не робити. Не всі, були міста, схожі до Харкова***
> **(учасник інтерв'ю, Дніпро)**

Разом із тим найчастіше про ВПО учасники дискусій згадували в контексті проактивних позицій, засвідчуючи їхню спроможність оперативно шукати роботу й самостійно себе забезпечувати:

> ***Люди самі шукають в основному дома. У нас тут тоже ось в будинку жили переселенці. Вони самі через знайомих номера шукали, самі собі находили. В основному більше самі шукали. Платять за оренду***
> **(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)**

Перейменування топонімів і знесення пам'ятників учасники інтерв'ю сприймають як важливий та необхідний крок, проте обраний час для його реалізації в умовах війни дискутується в громадах, перш за все, у зв'язку з потребою виділення на це бюджетних коштів, які можна було б спрямувати на підтримку ЗСУ:

> ***Вроде как не на часі сейчас этим заниматься, и очень большие деньги это для всех, можно было бы и потерпеть с ними***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

Не менш дискусійним є і вибір назв для перейменувань: хтось висловлюється на користь перейменування топонімів іменами полеглих на війні місцевих героїв, а хтось виступає за більш нейтральні назви, щоб село чи місто «не перетворились на цвинтар». Спільним для майже всіх громад є твердження про актуальність процесів перейменування, активні процеси в цьому напрямі й інколи локальний спротив на рівні представників старших поколінь, оскільки їм складно запам'ятовувати нові назви. Подекуди перейменування відбувається недостатньо прозоро та надто швидко, що викликає часткову невдоволеність серед місцевих мешканців. Є попит на проведення активних громадських обговорень:

> ***Я не задоволена підходом франківської влади до перейменування вулиць. Тут не саме питання, чи перейменовувати, чи ні з радянських назв — тут однозначно відповідь, що так. Але ми перейменовуємо від одних якихось політичних діячів на інших політичних діячів, як правило, без обговорення з громадою. Відбулися дуже масові швидкі перейменування в якийсь період без обговорення з громадою. Тобто чого спішити і називати всі вулиці свободівськими чи просвободівськими іменами?***
> **(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ**

Відзначення релігійних і світських свят, що має на меті відмежування від радянських традицій (як-от святкування Різдва 25 грудня), переважно не викликає суперечок чи конфліктів у громадах. Це підтверджують результати опитування. Так, у більшості респондентів (63,5%) не виникає складнощів, конфліктних ситуацій із тими, хто продовжує святкувати Різдво 7 січня.[3] 13,5% скоріше або повністю погодилися, що можуть виникати складнощі, 16,8% — у чомусь погодилися з цим, у чомусь ні (див. таблицю 10). Багато хто з учасників інтерв'ю зазначив, що місцеві адаптуються до нових дат, дехто святкує двічі, але для такого переходу потрібен час, особливо для представників старших вікових груп. І все ж ця проблематика зазвичай не стає чинником непорозумінь чи конфліктів між місцевими:

> ***Ну я хочу сказати, що суперечок між тим, чи по-старому, немає. Якщо прилітають по-новому поздоровлення певної категорії громадян, є певна категорія, які по-старому вітають ще, але суперечок в громаді немає***
> **(учасник інтерв'ю, Оріхів)**

(3) Обговорення питання щодо переходу на Григоріанський календар актуалізувалося ще до початку повномасштабного вторгнення. У 2023 році Православна церква України та Українська греко-католицька церква оголосили про перехід на Григоріанський календар, за яким Різдво святкується 25 грудня. Це є символічним жестом уніфікації із західним світом, який підкреслює віддалення від російських релігійних традицій та інтеграцію з європейськими.

ВЕРТИКАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Павло Сухарєв, директор телеканалу «Надія ТБ», записує відео перед антеною телеканалу в Первомайському. © Florent Vergnes / Fondation Hirondelle.

Одним із важливих компонентів соціальної згуртованості є рівень міжособистісної та інституційної довіри (див. таблицю 12). За результатами опитування, найвищий рівень довіри респонденти мають до свого найближчого оточення. При аналізі даних зафіксована тенденція до зменшення абсолютного рівня довіри при дистанціюванні соціальних зв'язків — від родини до мешканців своєї громади. Так, повністю та скоріше довіряють:

- своїй родині — 91,2% респондентів (рівень абсолютної довіри — 81,2%, скоріше довіряють — 9,9%);
- сусідам — рівень довіри становить 56,9%;
- мешканцям своєї громади — 43,6%.

Рівень довіри до громадських інституцій, волонтерських груп також тримається достатньо високо: волонтерам довіряють 71,3% респондентів, а громадським організаціям — 47%.

Довіра національним медіа та місцевим ЗМІ є більш ситуативною і динамічною, про що свідчить частота вибору альтернативи «в чомусь довіряю, в чомусь ні». Так, національним медіа зовсім і скоріше не довіряють 29,4% опитаних, 35,1% — в чомусь довіряють, в чомусь ні, і 30,3% зазначили, що довіряють національним ЗМІ. Рівень довіри до місцевих засобів масової інформації вищий, ніж до національних ЗМІ. 38,6% — повністю і скоріше довіряють, 36% обрали відповідь «в чомусь довіряю, в чомусь ні», а не довіряють 18,5%.

Найнижчий рівень довіри зафіксовано до владних інститутів:

- найменше довіряють Верховній Раді України — 63,6% (абсолютна недовіра — 43,4%, скоріше не довіряють — 20,2%);
- кожен другий учасник опитування не довіряє Уряду — 54,6% (35,7% — зовсім не довіряють, 18,9% — скоріше не довіряють).

У порівнянні з іншими інститутами влади рівень довіри до президента є вищим. Так, 42,5% довіряють йому, 25,5% — «в чомусь довіряють, в чомусь ні», 29,4% — зовсім і скоріше не довіряють. Місцевій владі третина опитаних не довіряє зовсім — 32,7%, в чомусь довіряє, в чомусь ні — 33,6%, і довіряють 30% респондентів. Військовій адміністрації регіону повністю і скоріше довіряють більше ніж кожен третій — 38,9%, не довіряють — 23,8%, а 26,2% зазначили, що одночасно і довіряють, і ні. Таким чином, найвищою довірою користуються президент України, військові адміністрації та органи місцевої влади.

Таблиця 12 - Рівень міжособистісної та інституційної довіри

Оцініть, наскільки ви довіряєте нижче перерахованим особам та інституціям, за шкалою від 1 до 5, де 1 — зовсім не довіряю, 5 — повністю довіряю.

	Зовсім не довіряю	Скоріше не довіряю	В чомусь довіряю, в чомусь не довіряю	Скоріше довіряю	Повністю довіряю	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Президенту України	20,9%	8,5%	25,5%	17,9%	24,5%	1,6%	1,0%
Верховній Раді України	43,4%	20,2%	25,1%	5,8%	2,7%	1,8%	0,9%
Уряду	35,7%	18,9%	28,9%	9,6%	3,6%	2,3%	0,9%
Місцевій владі моєї громади (села, міста)	19,1%	13,6%	33,6%	18,0%	12,1%	3,0%	0,7%
Воєнній адміністрації мого регіону	13,9%	9,9%	26,2%	21,8%	17,1%	10,4%	0,7%
Громадським організаціям	7,0%	5,6%	30,8%	30,7%	16,5%	8,9%	0,5%
Волонтерам	3,3%	3,6%	17,8%	30,4%	40,9%	3,6%	0,5%
Національним медіа	16,9%	12,5%	35,3%	19,1%	11,2%	4,5%	0,6%
Місцевим засобам масової інформації	8,7%	9,8%	36,0%	24,3%	14,3%	6,4%	0,5%
Вашій родині	1,0%	0,7%	3,6%	9,9%	81,2%	3,0%	0,5%
Вашим сусідам	5,6%	6,3%	27,0%	26,1%	30,9%	3,7%	0,5%
Мешканцям вашої громади	3,2%	5,6%	42,2%	27,9%	15,8%	4,8%	0,6%

Однією з найбільш згадуваних тем, яка, на думку учасників інтерв'ю, стає причиною конфліктів чи непорозумінь у громадах, **є недоцільне використання бюджетних коштів місцевою владою**, коли гроші спрямовуються на «висадження квітів», а не на потреби української армії. Учасники інтерв'ю зазначали, що вони хотіли б мати більше інформації про розподіл коштів місцевого бюджету, і місцева влада в цьому випадку має дослухатись до думок громади. Саме відсутність інформації та діалогу з громадянським суспільством найчастіше стає ключовим чинником послаблення довіри місцевих мешканців до місцевої влади:

> ***У міста є ті кошти, і в області є ті кошти, можна тратити їх туди. Чому вони не тратяться в тому обсязі, який потрібен? Підготувати за два роки оборону Харкова таку, щоб вони розуміли, що сюди не треба йти. Це для мене конфлікт з місцевою владою***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

> ***Немає в нас такої звітності, куди пішли ті чи інші кошти, ми взагалі нічого не знаємо, чи нас спонсорують якісь спонсори, може, із-за кордону в нас спонсори, які кошти вони надають, куди ці кошти йдуть. Може, не лише на гуманітарну допомогу. А також у нас не запитують, куди б могли піти ці кошти. Можливо, дійсно можна було б знайти якесь приміщення і відкрити школи, куди діти могли хоча б раз у неділю йти, чи там вчителів збирати, онлайн вести уроки. У нас цього не запитують, і нема інформації, звідки беруться ці кошти, хто нас спонсорує і так далі. Чому нема цієї інформації?***
> **(учасник інтерв'ю, Оріхів).**

Думки щодо можливості впливу місцевих жителів на органи влади суттєво різняться. Учасники інтерв'ю наводили приклади успішної взаємодії з владою, і так само лунала критика щодо можливості місцевих жителів брати участь в обговореннях планів, винесенні рішень органів влади, реалізовувати свої громадські ініціативи.

Досить мала частка респондентів опитування бере участь в обговоренні проблем своєї громади (підписує петиції, бере участь у громадських обговореннях, акціях протесту). Так, кожен другий респондент (50,3%) дуже рідко і доволі рідко бере участь у громадських обговореннях проблем своїх громад. Бере участь у таких обговореннях кожен п'ятий (19,2%) (див. таблицю 8). Частково це може пояснюватися обмеженнями, запровадженими режимом воєнного стану.

Темою, що є джерелом напруження на місцевому рівні, **став розподіл та отримання гуманітарної допомоги.** Ключовим аспектом незадоволеності є саме розподіл гуманітарної допомоги (питання соціальної справедливості), також інколи лунали «підозри» в її розкраданні та подальшому перепродажі за участю органів влади:

> ***От, наприклад, дають гуманітарку в Краснопіллі — і починається по інтернету: о, а чого в Краснопіллі знову, а коли привезуть там у Рясне чи у Славгород, чи у село, а чому там десь краще дали, а нам гірше, або одній якійсь соціальній групі дають, а я інвалід третьої групи, мені не дали. Це такі мілкі, вони направлені не на суперечки між людьми, а суперечки більше між, скажімо, владою і звичайними людьми. Воно наскільки мілке, що, мабуть, за конфлікт не вважається***
> **(учасник інтерв'ю, Краснопілля)**

Серед проблем, які турбують мешканців громади та стають джерелами конфліктів, — **мобілізація і вороже ставлення до ТЦК**. Учасники дискусій наводили приклади того, як місцеві болісно реагують на затримання у громадському транспорті чоловіків представниками ТЦК, які, на думку учасників інтерв'ю, перевищують свої повноваження. Діяльність ТЦК в цілому постає як така, що недостатньо комунікується на локальному рівні, а уявлення місцевих мешканців доволі часто підігріваються плітками та чутками на цю тему.

Розподіл коштів місцевих бюджетів, гуманітарної допомоги та діяльність ТЦК зачіпають тему **соціальної справедливості**, запит на яку особливо гостро постає в умовах воєнного українського сьогодення. Наявність подвійних стандартів чи нестача комунікації, пов'язаної з публічним роз'ясненням тих чи інших управлінських рішень на різних рівнях, сприяють формуванню соціальної дистанції та упередженого ставлення серед місцевого населення до органів влади та її представників на місцях.

УЯВЛЕННЯ ПРО ЗГУРТОВАНІСТЬ У ДУМКАХ УЧАСНИКІВ ГРУПОВИХ ІНТЕРВ'Ю

Владислав Грищенко до війни працював фешн-фотографом у Києві. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

Під час групових інтерв'ю ми просили учасників оцінити згуртованість у їхніх громадах за п'ятибальною шкалою. Найчастіше лунали оцінки 3–4 із зауваженнями про те, що рівень згуртованості помітно знизився порівняно з початком повномасштабного вторгнення. Проте сьогодні він залишається вищим, ніж був до початку 24 лютого 2022 року. **Посилення згуртованості виникає як природна реакція на небезпеку:**

> ***Лютий — березень 22-го року, коли це все почалося. Це було неймовірно, були величезні черги на станції переливання крові, стояли всі в чергах, треба допомогти наших поранених привезли до лікарні — всі їдуть з їжею, одягом. Там треба те, треба це. Я ніколи не забуду, як бачив, що роздавали рибу браконьєри***
> **(учасник інтерв'ю, Херсон)**

> ***Тому, я думаю, сєйчас трошечки послаблення — 3, а якщо, не дай боже, ситуація погіршиться, то згуртованість буде на 4 й на 5. Коли приближається якась загроза дуже сильна, люди згуртовуються***
> **(учасник інтерв'ю, Одеса).**

Важливо, що згуртованість учасники розуміють не стільки як абстрактну цінність чи ознаку громади, а саме як активність, роботу, дещо дуже практичне — **спільні взаємні дії заради виживання та покращення життя спільноти.** Прояви відрізняються в різних громадах, але найчастіше згуртованість розуміється як взаємодопоміжна активність. Це різні форми допомоги армії, сусідам, знайомим і незнайомцям, боротьба зі зловживаннями місцевої влади, якщо такі є, толоки, покликані усунути конкретні проблеми:

> ***Згуртованість — це коли люди розуміють і усвідомлюють ті питання, які треба вирішити, і готові робити свій вклад для вирішення цього питання***
> **(учасник інтерв'ю, Черкаси)**

> ***Сплочённость — это действительно больше командная работа. Допустим, несколько человек принимают какую-то идею — надо делать то-то, и потом быстренько все распределяют обязанности и помогают, поддерживают друг друга, подают какие-то идеи, и все вместе выполняют общее задание***
> **(учасник інтерв'ю, Херсон)**

Усі ці форми активності можуть існувати і як індивідуальні практики окремих людей, але якщо вони є **спільними** (люди розділяють розуміння цілей і цінностей, із цього приводу виникає конструктивна комунікація всередині спільноти, дрібні дії членів громади, спрямовані одне на одного) і **загальними** (поширеними), то вони конструюють згуртованість спільноти.

АСОЦІАЦІЇ ЗІ ЗГУРТОВАНІСТЮ

Українці на мітингу в Німеччині © Михайло Солдатенко

Під час інтерв'ю дослідники запитували учасників і щодо асоціацій, які виникають у зв'язку з поняттям «згуртованість». Серед основних асоціацій зі згуртованістю були названі такі:

▶ допомога і взаємодопомога: витрачання власних ресурсів для підтримки інших людей, у першу чергу тоді, коли це не є обов'язком (відсутні спостерігачі, знижений соціальний контроль);

▶ співпраця:

> ***Для мне згуртованість являє собою відчуття єдності, того, що всі мешканці є частиною однієї громади, і готовності в першу чергу щось спільними зусиллями здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток громади***
> **(учасник інтерв'ю, Краснопілля)**

▶ наявність спільної мети — в узагальненому варіанті це «покращення життя»:

> ***Це дії, щось ми робимо, щоб наше життя стало краще, ми допомагаємо нашим мешканцям міста, щоб взагалі всім стало краще***
> **(interviewee, Izium)**

▶ спільність цінностей:

> ***Це є про щось спільне, згуртованість довкола чогось — або до мети, або до того, яким ми бачимо майбутнє нашої громади завтра чи через рік. І про те, що для нас важливо, що для нас цінно***
> **(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)**

▶ швидка реакція на проблему:

> ***Згуртованість — це коли просто на один заклик, навіть ті самі соціальні мережі, у фейсбуці, одразу відгукуються усі. Якщо виникає якась проблема, то з різних сторін і хто чим може***
> **(учасник інтерв'ю, Краснопілля)**

▶ відчуття особистої відповідальності за події в громаді, активна життєва позиція:

> ***Згуртовані люди, вони розуміють, що тільки разом зможуть щось пережити***
> **(учасник інтерв'ю, Ізюм)**

▶ суміжні явища — комунікація, солідарність, підтримка, єдність, співчуття, турбота, ефективність тощо:

> ***Солидарность — это когда мы, понимая, в каком положении катастрофическом мы все находимся, проявляем снисходительность к каким-то моментам, помощь оказываем, от себя отрываем что-то для того, чтобы проявить эту солидарность, потому что мы понимаем, что каждый может в таком положении оказаться***
> **(учасник інтерв'ю, Слов'янськ)**

Обговорення згуртованості на фокусованих групових інтерв'ю завжди свідчило про позитивне її сприйняття. Також згуртованість як участь у спільних діях або навіть просто їх спостереження, очевидно, супроводжується **значним емоційним піднесенням** (ймовірно, через відчуття належності). Так, учасники емоційно згадують початок повномасштабного вторгнення, коли переживали страх і розгубленість, але мали піковий рівень згуртованості:

> ***Я ніколи не забуду, як бачив, що роздавали рибу браконьєри***
> **(учасник інтерв'ю, Херсон)**

Зараз, у 2024 році, в оцінках учасників інтерв'ю згуртованість послабшала через емоційну втому чи роздратування, але зберігається на рівні окремих малих груп (мешканців будинку, вулиці, волонтерських груп тощо). Соціальна згуртованість сприймається як чинник спроможності українців протистояти ворогові, тому її послаблення викликає певною мірою розчарування та побоювання:

> ***Ніколи гризтися, ніколи виясняти оце все. Повиясняємо пізніше. Війна закінчиться — ми вияснимо, я сто процентів увєрєна, що погриземося***
> **(учасник інтерв'ю, Богодухів)**

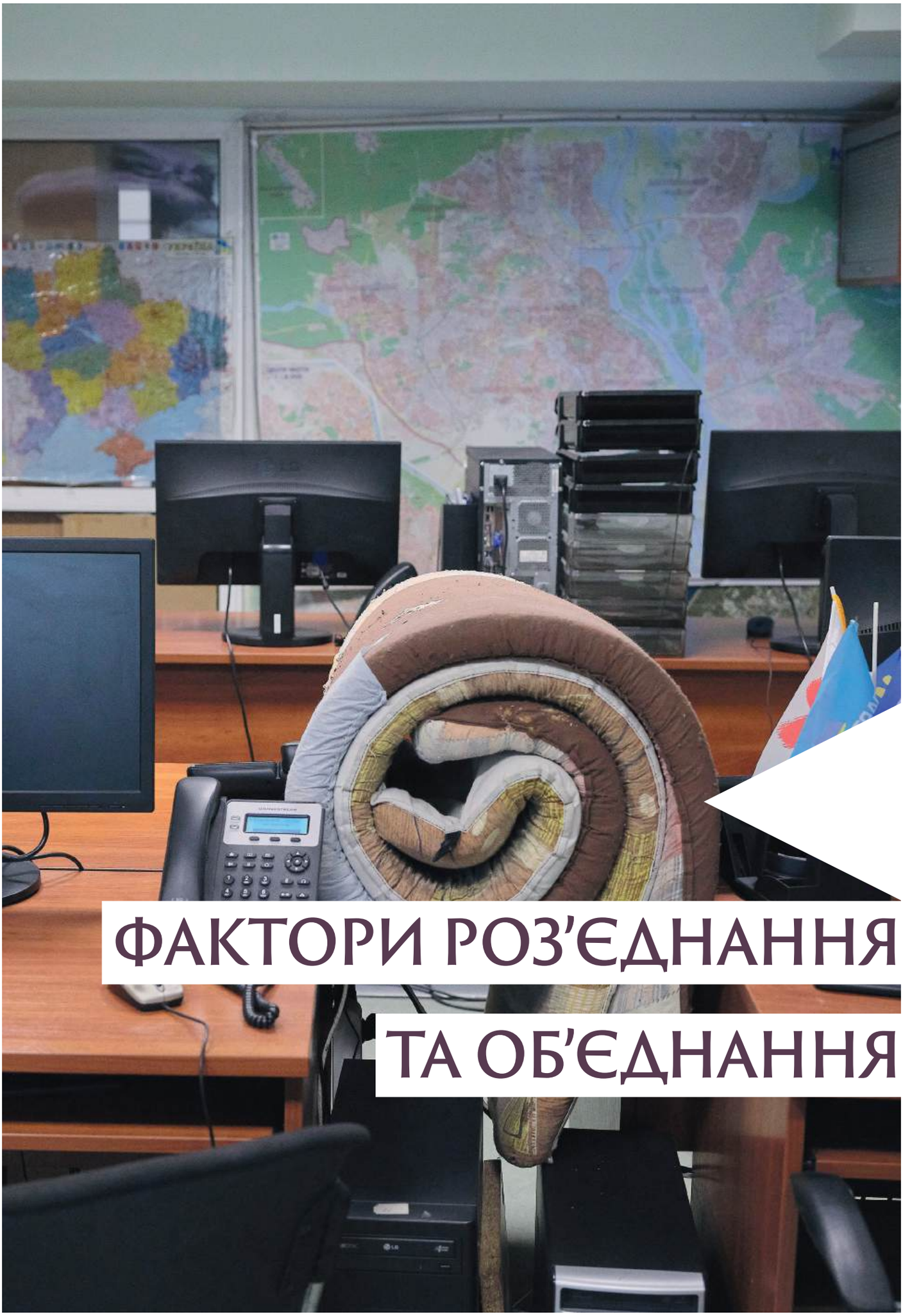

ФАКТОРИ РОЗ'ЄДНАННЯ ТА ОБ'ЄДНАННЯ

Офіс українського телеканалу «Інтер» у Києві. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

Ідентифікуючи чинники **посилення та послаблення соціальної згуртованості**, ми ставили питання щодо того, що об'єднує чи роз'єднує мешканців громад. Доволі часто учасники інтерв'ю називали саме компоненти згуртованості — волонтерство чи допомогу армії, взаємоповагу, взаємодопомогу, довіру до співмешканців. Серед чинників, що сприяють об'єднанню, були названі: наявність спільної мети (зокрема відбудови громади), спільних проблем (війни, сміття, корупції тощо), спільних очікувань (перемоги), спільних оцінок (негативного ставлення до РФ, позитивного — до свого міста / села).

Чинники порушення згуртованості: нерівність (передусім правова й матеріальна), нестача комунікації з владою та між людьми, закритість влади, відчуженість громади від процесів прийняття рішень і від інформації, корупція, низька соціальна активність мешканців, особисті риси (заздрість, недоброчесність, небажання миритися), різність позицій щодо політики, мови, релігії тощо, зокрема сварки в соціальних мережах, чутки, пропаганда, загальне психічне перенапруження, втрата віри у світле майбутнє:

> ***Нещасні люди, котрим у любому ділі все одно все не так. "Що не так?" — "Не знаю"***
> **(учасник інтерв'ю, Велика Писарівка)**

Чинники роз'єднання діють у першу чергу на механізми функціонування громади саме як соціальної спільноти. Так, війна є не лише травмувальним досвідом, але й причиною фізичного віддалення людей (хтось поїхав, хтось лишився), через що комунікація частково порушилася чи змінилася:

> ***Чогось мені таке враження, що багато людей, якби відбудували Бахмут, вони вже і не повернуться назад. Воно йде час, і людина відвикає від своєї домівки***
> **(учасник інтерв'ю, Бахмут)**

Найпотужніший фактор швидкого об'єднання — **наявність безпосередньої небезпеки**, загрози існуванню спільноти. Якщо така з'являється, це активує згуртованість на рівні соціуму, коли люди готові допомагати всім, хто до нього належить. Тут ми бачимо формулу прояву згуртованості як «відповіді на спільну загрозу»:

> ***Раніше просто, як я помічала по донатах і по зборах, людей дуже згуртовувало, коли дуже великі обстріли***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

> ***Якщо буде причина, повод об'єднатися, великий повод, який прийде ззовні, люди об'єднаються, і знову все буде добре***
> **(учасник інтерв'ю, Краснопілля)**

Натомість високий рівень індивідуальної екзистенційної небезпеки для конкретної людини змушує її зосереджувати зусилля передусім на собі та близьких, що порушує згуртованість на рівні соціуму.

Агентами згуртованості є формальні й неформальні лідери спільноти, люди з високим авторитетом та/або правом на винесення рішень, від яких залежить якість життя інших. Найчастіше в цьому переліку згадується влада, причому як у позитивному, так і в негативному сенсі — якщо представники влади не докладають жодних зусиль до конструювання згуртованості, то вона або розпорошується, або ж громада починає протиставляти себе владі:

> ***Коли бачиш, що робиться той самий ямочний ремонт, але він так робиться, щоб весною знову було що робити. Це робиться восени неякісно, і ти розумієш, що туди вкладаються наші кошти, наші податки. Коли бачиш і їздиш по цим ямам, воно викликає якусь апатію. Думаєш: та коли нарешті ви будете робити його якісно?***
> **(учасник інтерв'ю, Межова)**

> ***Дуже сильно залежить від керівника. Якщо керівник сам громаду буде вже налаштовувати, то вся громада буде більш згуртована***
> **(учасник інтерв'ю, Лиман)**

> ***На виборах ми голосуємо не за щось, а більше проти когось***
> **(учасник інтерв'ю, Одеса)**

Журналісти також мають важливу функцію в конструюванні згуртованості, оскільки саме від них залежить ступінь поінформованості населення, відкритості влади та, врешті, загалом поширення саме тих цінностей і наративів, які стають спільними для представників конкретної громади. Це дає змогу підтримувати конструктивну згуртованість, а також формувати певну ексклюзивність громади, належність жителів до категорії «своїх» на противагу «чужим» — представникам інших громад, інших суспільств.

Помітну роль у підтриманні чи розпаді згуртованості відіграють **громадські активісти**, які задають згадану спільну мету, напрям дії для всіх, здійснюють громадський контроль дій влади, започатковують волонтерські групи і надихають інших своїм прикладом:

> ***Люди ініціативні, які зможуть дійсно об'єднати просто людей в якусь команду чи ініціативну групу***
> **(учасник інтерв'ю, Первомайський).**

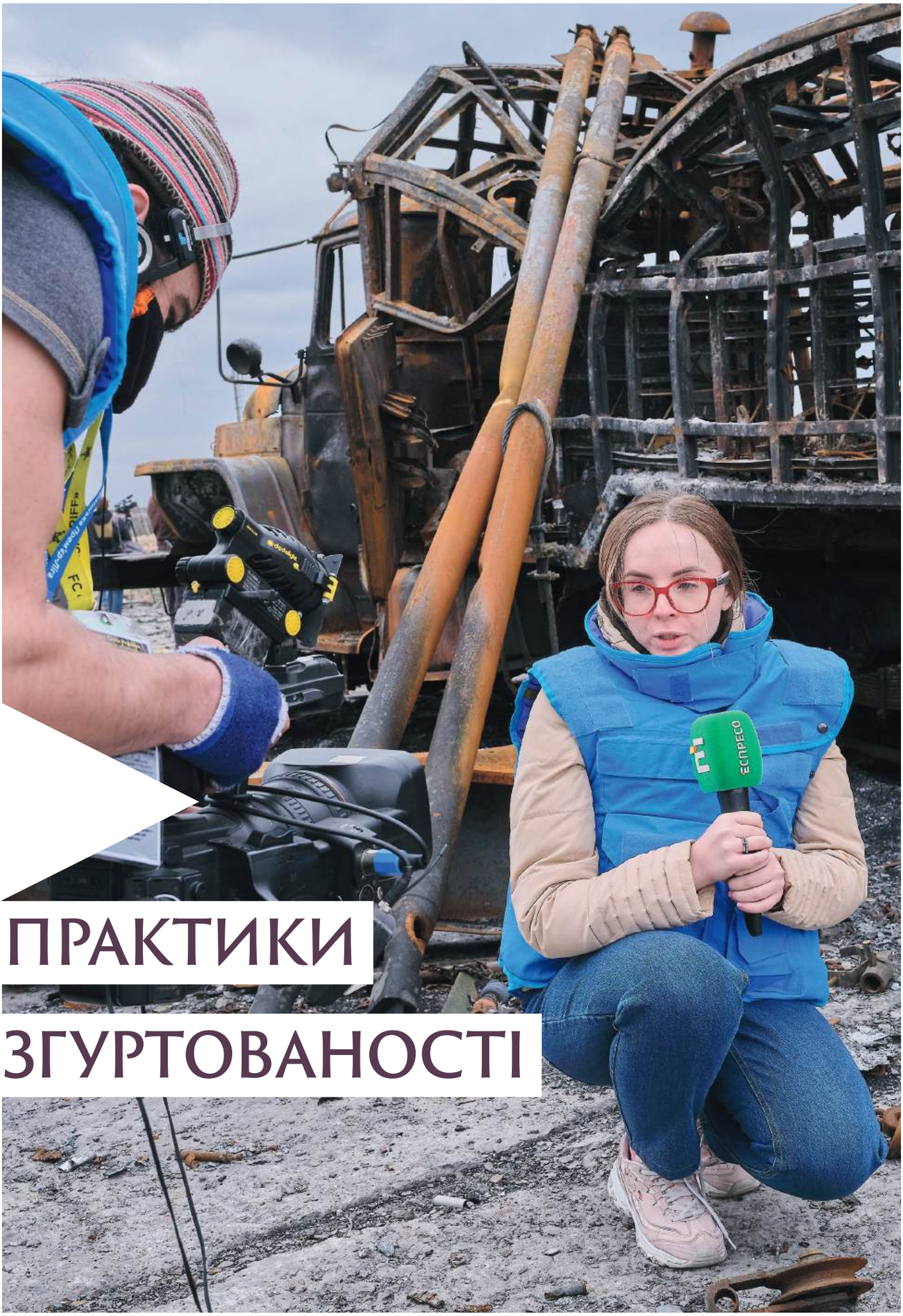

ПРАКТИКИ ЗГУРТОВАНОСТІ

Тетяна Литвинова з українського телеканалу Espreso.tv працює в аеропорту Гостомель. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

На практиці згуртованість може виявлятись у формі колективних активностей, які залучають жителів громади до спільної діяльності з «покращення життя». Найпоширенішою формою практик згуртованості сьогодні в усіх громадах є **волонтерство, спрямоване на допомогу українській армії**. Це можуть бути збори на обладнання та участь у його доставці, харчова допомога (випікання пиріжків, приготування обідів) або виготовлення необхідного спорядження (плетіння маскувальних сіток, виробництво окопних свічок).

Участь у волонтерських практиках на сьогодні охоплює меншу кількість учасників порівняно з початком повномасштабного вторгнення, проте досі залишається доволі поширеною, за оцінками інформантів. Причинами цього на групових інтерв'ю назвали втому, вигоряння, нестачу ресурсів у людей, зниження згуртованості, пов'язане з поверненням до нормального життя:

> ***У 2014 році було дві, три хвилі волонтерства. Ті, хто перші, втомилися, з'явилися другі. Зараз немає нових хвиль***
> **(interviewee, Dnipro)**

> ***У нас вже є ілюзія мирного життя. У нас вже все добре, розумієте? У нас вже у кожного є туалетний папір, цукор, дріжджі. Уже так не треба***
> **(учасник інтерв'ю, Чернігів)**

Разом із тим, волонтерство ніби кристалізувалося — у ньому залишилися саме ті, хто найбільш умотивований і готовий продовжувати, незважаючи на перешкоди.

При цьому волонтерство нині більш «тихе» та адресне, зосереджене на допомозі конкретним людям (часто — військовим із-поміж жителів громади):

> ***Десь якась виникла нагальна потреба, хлопчику з нашого села треба, наприклад, купити шолом — скинулись, купили. І далі живемо, кожен у своїм кублі вариться***
> **(учасник інтерв'ю, Чернігів)**

> ***Є люди, які самі по собі, кожна родина чимось наближає перемогу, щось готує, це бувають різні види допомоги. Наприклад, хтось здає житло, хтось може принести обіди гарячі чи ще щось***
> **(учасник інтерв'ю, Снігурівка)**

Основною підвалиною успішного волонтерства є впевненість у чесності волонтерів, відсутності корупції та зловживань. Часто саме участь у волонтерських ініціативах є основою для позитивного сприйняття людини, яка перебуває за кордоном, тим паче, коли така людина допомагає своїй громаді, де її знають:

> ***Люди, яким довіряють, про яких знають, що вони не на свій карман працюють, а працюють для добра***
> **(учасник інтерв'ю, Межова)**

> ***Я знаю багатьох наших українських дівчат, які повиїжджали за кордон і присилали сюди посилки. Мені особисто присилали, і я їх розподіляла між нужденними, особливо діткам з інвалідністю допомагали***
> **(учасник інтерв'ю, Чернігів)**

Серед інших адресатів волонтерських ініціатив — жителі прифронтових і деокупованих громад, ВПО, люди з інвалідністю, діти:

> ***Что-то устраивается городом, конечно, очень много для детей, вот мы ходим, детского сейчас много бесплатного, туда можно сходить, сюда можно сходить***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

Для названих категорій часто збирають гуманітарну допомогу, інколи забезпечують цільові активності (навчання, перекваліфікацію, залучення до громадських робіт). Також є ініціативи, пов'язані з допомогою тваринам.

Крім волонтерства, у деяких громадах існують **толоки**, мета яких — прибирання чи благоустрій окремих фрагментів території. Подекуди такі активності зберігаються навіть попри війну:

> ***Завжди традиційно висаджували рози на клумбах, облагороджували парки, завжди це було. І навіть війна почалася — люди виходили гуртом, садили саджанці, поливали, щоб приймалося [нерозбірливо]. Як війна почалася, то продовжували, поки не порозбивали***
> **(учасник інтерв'ю, Велика Писарівка)**

> ***Раніше ми парк прибирали, цілий пляж робили, виходили всі ті, які були недовольні, можна сказати, владою нашою українською, і ми були якось об'єднані раніше***
> **(учасник інтерв'ю, Ізюм)**

Існують також **дозвіллєві, культурні та спортивні заходи**, які дають людям можливість знайомитися і спілкуватися, що підвищує рівень загальної довіри всередині громади і посилює її внутрішню зв'язаність:

> ***Багато в нас марафонів, збираються люди, у листопаді у вишиванках у День вишиванки. Люди дуже відгукуються, дуже масово це у нас все відбувається. Багато у нас таких заходів. Марафони, якісь разом челенджі, малювали ми колись вишиванку***
> **(учасник інтерв'ю, Жовті Води)**

«Проєкти мрії» для громад що були озвучені на фокус-групах, дають нам уявлення про бажані напрями фінансування для вирішення проблем на локальному рівні. Їх можна розподілити на такі категорії:

1. Посилення допомоги військовим: забезпечення одягом, озброєнням і т. ін.

2. Покращення забезпечення охорони здоров'я: збільшення фінансування, переоснащення медичних пунктів, відкриття реабілітаційних установ тощо.

3. Посилення допомоги переселенцям:

> ***Все на війну і на переселенців, бо вони теж бідні***
> **(учасник інтерв'ю, Городок)**

4. Збільшення кількості «третіх місць»: відкриття центрів дозвілля, навчання, спільних активностей для населення, передусім молоді.

5. Благоустрій, екологічні та суспільно корисні ініціативи: облагородження територій, створення парків, створення музеїв, місць вшанування загиблих захисників і подібного.

6. Збільшення кількості адресних проєктів, які б об'єднували людей і за специфічними інтересами, і навколо більш загальних цінностей — української культури, любові до власного населеного пункту тощо:

> ***Людей можна збирати на перегляд фільму — такі дрібні заходи, але вони мають відбуватися. Треба, щоб було ком'юніті***
> **(учасник інтерв'ю, Бахмут)**

7. Відбудова, відновлення знищеного (актуально для прифронтових і окупованих зон у перспективі).

8. Вирішення специфічних проблем громади: забезпечення доступу до якісної води, ремонт доріг, припинення незаконної забудови і т. ін.

Деякі проєкти з цього переліку вже певною мірою реалізують активісти чи жителі громади, але відчутна потреба в системних рішеннях, які дали б можливість матеріально підтримувати ініціативи локального рівня, наприклад «бюджет участі».

При цьому будь-який проєкт більш ефективно працює на підсилення згуртованості саме тоді, коли до нього докладаються не лише ресурси, але й зусилля — це дає відчуття спільності та належності, які вмотивовують подальшу активність:

> ***Ми згуртувалися: клумбочки, квіточки, щось робимо разом, щось десь висадили. І от зараз прийшла весна, ми там так закупилися в нашому куточку, ми все разом, разом***
> **(учасник інтерв'ю, Лиман)**

Позитивне й вдячне сприйняття **закордонної допомоги** від міжнародних фондів та **внутрішньої допомоги** від інших міст і регіонів подекуди відтіняється негативним досвідом перебування в чергах по гуманітарну допомогу, спілкування з місцевими особами, відповідальними за розподіл тощо. Водночас, здається, ця допомога більше асоціюється зі згуртованістю для тих, хто її надає, ніж для тих, хто її отримує, оскільки надавачі допомоги в процесі створення та здійснення такого проєкту докладають спільних зусиль і вступають у комунікацію з іншими членами своєї спільноти.

ДУМКИ ПРО МЕДІА

Журналістка Kharkiv Times Софія Бобок одягає бронежилет у своїй харківській квартирі. © Florent Vergnes / Fondation Hirondelle.

ТЕЛЕМАРАФОН «ЄДИНІ НОВИНИ»

Спільною рисою майже всіх фокусованих групових інтерв'ю є доволі скептичне сприйняття національного телемарафону «Єдині новини», який не є джерелом отримання інформації про національні новини для переважної більшості учасників інтерв'ю. Так, за результатами опитування 42,9% взагалі не слідкують за національним телемарафоном «Єдині новини». 25,4% намагаються слідкувати за новинами, які пропонує телемарафон. Третина опитаних (34,3%) часто слідкують за національними медіа в цілому (див. таблицю 12). Учасники дослідження критикували національний телемарафон передусім як такий, якому «неможливо довіряти», «маніпулятивний», і такий, що показує неправдиву «гарну картинку»:

Я думаю, що не тільки в мене, а в більшості людей вони сприймаються так, як "Телемарафон" почав сприйматись. Тобто там не об'єктивна реальність, там якась картинка, яку нам бажають показати
(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)

А по телевізору тоже неправда, ми її бачимо, що це неправда. І те, що показують, що все хорошо, — а де ж воно хорошо-то? Цього "хорошо" ми не бачимо, ми тільки бачимо, що тут у нас всьо не очєнь хорошо
(учасник інтерв'ю, Краснопілля)

Не менш критично учасники дискусій сприймають і факт витрачання бюджетних коштів на забезпечення діяльності національного телемарафону, зазначаючи необхідність пошуку нового формату подання національних новин:

А так "Телемарафон", остальное — лишь бы о чём говорить, я считаю, бесполезен он. Много денег вбухивается, а толку… Всё равно нам не говорят то, что реально происходит на фронте. Нам же не говорят об этом. Донатить — мы и так донатим. Просто раскрученное шоу.
(учасник інтерв'ю, Херсон)

На той час "Телемарафон" був нормально, но, напевне, він уже давно вичерпав себе. Я знаю, великі кошти, сумашедші кошти виділяються на цей "Телемарафон". Зараз потрібно щось друге шукати. "Телемарафон" віджив, коротше говоря
(учасник інтерв'ю, Снігурівка)

Було зазначено й те, що регіональні редакції відчувають на собі «тиск» щодо дотримання редакційної концепції національних медіа:

И в принципе регионы пишут то, что пишет национальное, но при этом адаптируя к своему региону. Это одинаковые месседжи, то, что позиционируется в Харькове, в Черновцах, во Львове — неважно где, но это всё выходит из "Единого марафона"
(учасник інтерв'ю, Харків)

У сприйнятті національних новин учасники дотримувались думки про перевантаженість інформацією та необхідність фільтрувати новини в пошуках достовірної інформації. При цьому було зазначено, що на національному рівні не вистачає надання прозорої інформації щодо внутрішньої політики влади. Є запит на роз'яснення мобілізаційних процесів:

Як на мене, прогалина інформаційна, неефективна і непрозора, і не роз'яснені ці мобілізаційні кроки. Дуже багато таких — я вже про державну владу говорю — кроків, які незрозумілі, які бентежили людей, нема роз'яснень
(учасник інтерв'ю, Лиман)

Учасники інтерв'ю зауважили й наявність **«інформаційних пустель»**, коли новини з їхніх регіонів ніколи не потрапляють до національного етеру. Для отримання новин на національному рівні мешканці цих громад переглядають канали в соціальних мережах, зазначаючи, що їхня громада випадає з національного дискурсу:

> ***Про Херсон иногда даже вообще нет, как будто Херсона не существует***
> **(учасник інтерв'ю, Херсон)**

Під час інтерв'ю також неодноразово озвучували запит на **позитивні новини** в національних медіа:

> ***Хотілося б позитиву якогось, що Україна сприймається десь там добре, там добре. Тобто позитивні новини мають бути, тому що постійно давити на одну точку — то доброго з цього не вийде, коли нам постійно негатив вливають і вливають***
> **(учасник інтерв'ю, Дніпро)**

За інформаційним контентом місцевих медіа часто слідкують 38,3% респондентів, разом із тим кожен четвертий (23,5%) відповів, що не слідкує взагалі. Рідко та інколи слідкують за місцевими медіа 36,3% опитаних. Найбільша кількість опитаних (56,9%) частіше за всі інші медійні ресурси обирає місцеві телеграм-канали. Не слідкують взагалі за інформаційним контентом місцевих телеграм-каналів 16,2%, така ж кількість опитаних зазначила, що інколи слідкує — 16,4%. (див. діаграму 13).

Діаграма 13 - Відстеження інформаційного наповнення національних і місцевих ЗМІ

Як часто ви слідкуєте за...

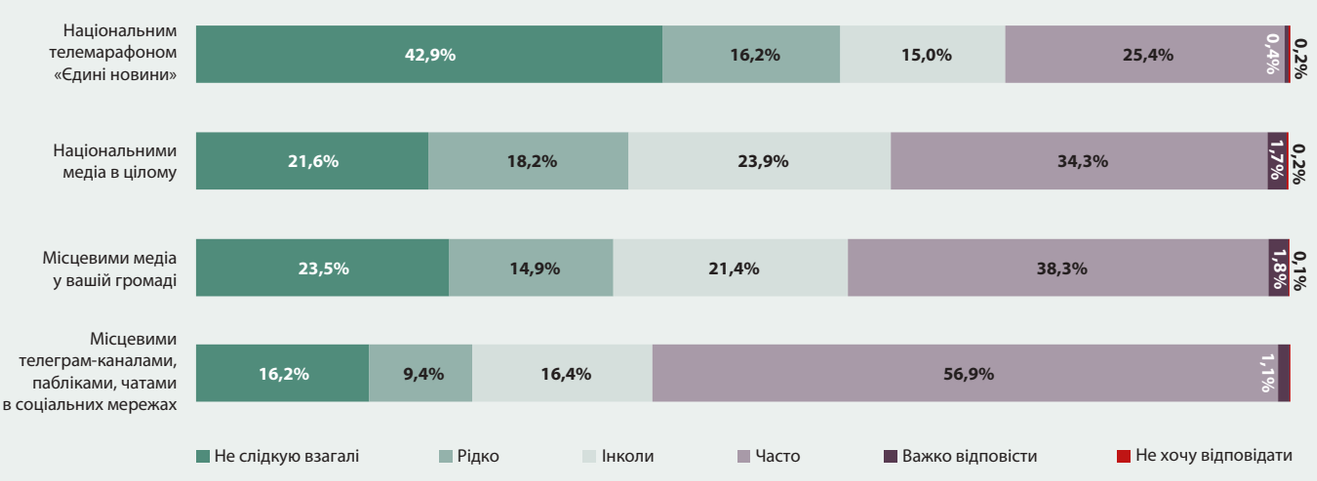

	Місцевими телеграм-каналами, пабліками, чатами в соціальних мережах	Місцевими медіа у вашій громаді	Національними медіа в цілому	Національним телемарафоном «Єдині новини»
Не слідкую взагалі	16,2%	23,5%	21,6%	42,9%
Рідко	9,4%	14,9%	18,2%	16,2%
Інколи	16,4%	21,4%	23,9%	15,0%
Часто	56,9%	38,3%	34,3%	25,4%
Важко відповісти	1,1%	1,8%	1,7%	0,4%
Не хочу відповідати	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%

Розподіл відповідей на це запитання зворотний нормальному (крайні позиції популярніші за нейтральні). Це підтверджує загальну втому українців від новин у цілому, яку артикулювали учасники фокус-груп, а також може свідчити про поступове поширення в українському суспільстві тренду на свідому відмову від надмірного споживання інформації з медіа та соцмереж, що також частково «повертає» соціальні зв'язки з онлайну в офлайн. Для медіа це означатиме необхідність шукати інші формати донесення новин.

Діаграма 13.1- Відстеження інформаційного наповнення місцевих ЗМІ залежно від місця проживання

к часто ви слідкуєте за інформацією про...

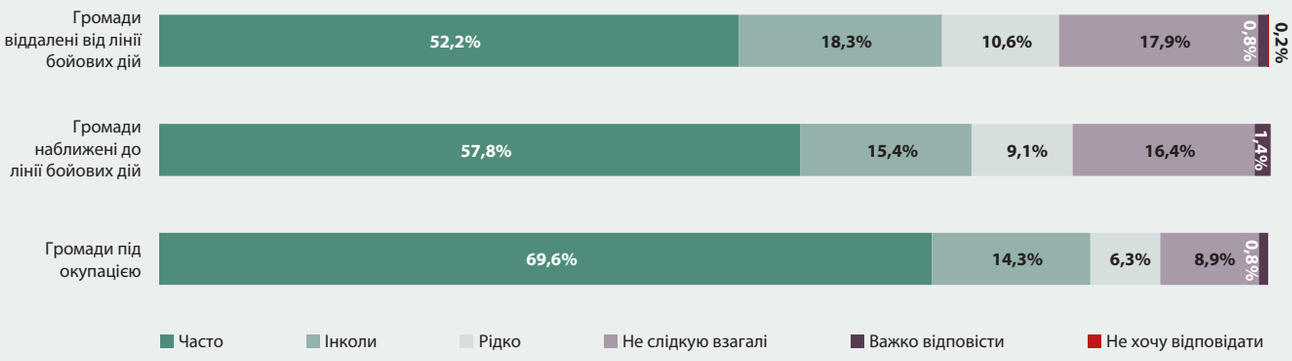

	Громади під окупацією	Громади наближені до лінії бойових дій	Громади віддалені від лінії бойових дій
Часто	69,6%	57,8%	52,2%
Інколи	14,3%	15,4%	18,3%
Рідко	6,3%	9,1%	10,6%
Не слідкую взагалі	8,9%	16,4%	17,9%
Важко відповісти	0,8%	1,4%	0,8%
Не хочу відповідати	0,0%	0,0%	0,2%

Розподіл при двовимірному аналізі не показав суттєвих відмінностей у відповідях на запитання про відслідковування інформаційного контенту через соціальні медіа. Однак стосовно отримання інформації з місцевих телеграм-каналів, чатів у соціальних мережах спостерігається розбіжність у відповідях респондентів, які проживають у різних типах громад — наближених чи віддалених від лінії фронту. Так, більшість респондентів із громад, які перебувають під окупацією, частіше слідкують за місцевими телеграм-каналами — 69,6%, тоді як у віддалених від лінії фронту громадах кожен другий (52,2%) зазначив, що часто слідкує за соціальними мережами.

ТЕМИ, ПРО ЯКІ ВАРТО ПИСАТИ БІЛЬШЕ: ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ «НА МІСЦЯХ»

Окремий блок питань про діяльність локальних медіа був присвячений визначенню тем, про які місцевим мешканцям хотілось би отримувати більше інформації. Розуміння цих тем важливе не лише з точки зору формування контенту, а й у стратегічній перспективі залучення медіа нових аудиторій і збереження наявних, зокрема, посилення довіри до них.

Теми, про які локальним медіа варто писати більше, пов'язані з добрими новинами, позитивною інформацією, яка надихає і допомагає відволіктися від проблем життя у воєнний час:

> ***“Вже хочеться трошки щось доброго. У нас дуже часто публікують новини, що той того вбив, той поранив, там вкрали, обікрали, шахраї і так далі. Я розумію, що не має бути такого, що все в нас добре, війна десь далеко. Ні, я такого не хочу. Я хочу чесної, справедливої інформації. І трошки щоб було чогось доброго, бо люди наші біжать за якимось скандалом. Вони біжать туди з якимись феєріями, якісь емоції мають бути прямо сильні. Хочеться щось добре, що військовий допоміг вагітній дружині доїхати до роддома, там десь допомогли перейти дорогу літнім людям, там зібралися студенти і допомогли пенсіонерам, там зібралася громада людей і допомогли військовим. Тобто хочеться читати про добрі присвяти, добрі ініціативи, добрі проєкти”***
> **(учасник інтерв'ю, Одеса)**

Дані опитування також підтверджують інформаційний запит на отримання «позитивних новин» (будь-які теми про щось позитивне, добре, надихаюче) — таку відповідь обрала найбільша кількість опитаних — 69% (див. таблицю 14). При оцінці рівня зацікавленості інформаційним контентом місцевих медіа більшість респондентів (64,2%) бажали б отримувати більше інформації про результати антикорупційних розслідувань (див. таблицю 14). Це поле є надактуальним для медійного висвітлення.

Таблиця 14 - Запит до місцевих ЗМІ на інформаційне насичення контенту

Оцініть, будь ласка, наскільки вам цікаво дізнаватись інформацію про такі локальні теми та новини з місцевих медіа

	Не цікаво	Інформації вистачає	Цікаво	Важко відповісти	Не хочу відповідати
Історії про місцевих волонтерів, захисників	9,5%	28,8%	59,1%	2,2%	0,4%
Висвітлення діяльності місцевої влади	18,3%	29,9%	48,4%	3,0%	0,5%
Висвітлення того, як розподіляються кошти місцевого бюджету	21,5%	16,6%	56,8%	4,6%	0,5%
Висвітлення результатів антикорупційних розслідувань	16,9%	15,6%	64,2%	3,0%	0,3%
«Позитивні новини» (будь-які теми про щось позитивне, добре, надихаюче)	7,0%	19,7%	70,2%	3,0%	0,1%
Новини про місцевий розвиток (робота бізнесу, нове виробництво та будівництво)	20,2%	22,3%	53,9%	3,4%	0,3%
Новини про культуру, дозвілля, освіту і спорт	17,9%	25,7%	53,8%	2,3%	0,3%
Цікаві історії рідного краю, локальна історія	11,2%	21%	66%	1,5%	0,3%
Людські історії звичайних мешканців вашої громади	17,0%	25,6%	54,6%	2,6%	0,2%
Висвітлення історій внутрішньо переміщених осіб	24,6%	27,7%	43,7%	3,6%	0,3%
Висвітлення історій біженців із вашої громади, що поїхали за кордон	38,9%	23,8%	33,3%	3,6%	0,5%

Високим є попит на історію регіону, міста, земляків, а також на позитивні, надихаючі події з історії рідного краю:

> ***Було цікаво прочитати про історію. Таке буває, але насправді не так часто. Про історії простих людей, про історії успіху, про їхнє звичайне життя. Можливо, трохи розрядити цю всю таку напругу, яка зараз існує в інформаційному просторі***
> **(учасник інтерв'ю, Краснопілля)**

> ***Якась ферма вирощує якісь штуки й іще вдається експортувати. Вони про це пишуть. Або якась людина має ідею, вона її там зробила, вони про це пишуть. Або якась громада залучила грант чи мала цікавий, гарний досвід використання, вони про це пишуть. І от ти від цього медіа розумієш, що це правда, бо там не пишуть про якісь суперперемоги, там пишуть про маленькі речі. Але це ніби, коли ти читаєш отакого роду новини, тобі світ здається оптимістичнішим і що від тебе залежить щось. Якщо у інших це вдалося в маленьких масштабах, то в мене може вдатися***
> **(учасник інтерв'ю, Кам'янське)**

Цікавляться історією рідного краю та хотіли би більше дізнаватися про це 66% респондентів (див. таблицю 14). Історії про місцевих волонтерів і захисників є цікавими для 59,1%. Також учасники опитування зазначили, що цікавляться історіями звичайних мешканців громади — таку інформацію хотіли б отримувати 54,6% опитаних.

Було запропоновано писати й на теми, пов'язані зі звичайним життям, які відволікають від війни, наприклад, про акції в місцевих магазинах, анонси культурних подій та розваг для дітей:

> ***Це було б класно і для місцевих жителів, і для пенсіонерів, для тих, хто справді потребує, хто читає цю газету. Мені здається, це було б цікаво. Людина прочитала, побачила і пішла купила те, що їй потрібно***
> **(учасник інтерв'ю, Жовті Води)**

> ***Я дізналась, що на лівому березі є такий оазис для дітей, вони можуть там купатись, там є як аквапарк, водичка бризкає. У мене є молодша дитина, якій 9 років. Я дізналась від сусідів, жодного разу в інтернет-пабліках нічого не побачила, нічого не траплялось на очі***
> **(учасник інтерв'ю, Кам'янське)**

За результатами кількісного дослідження, новини про культуру, дозвілля, освіту і спорт цікаво дізнаватися кожному другому учаснику (53,8%) (див. таблицю 14).

Водночас у деяких громадах учасники інтерв'ю висловили побажання писати більше про військові дії, аби нагадувати мешканцям, що війна триває, а також надавати за можливості більше конкретики щодо перебігу подій і ризиків для громади:

> ***Трохи медіа забули. Ну, не хочуть навантажувати, мабуть, людей черговим нагадуванням, що все-таки ми живемо у війні вже дуже багато років. І якщо конкретно в Чернігові, в самому місті, не на прикордонні, немає бойових дій, то це не значить, що війна закінчилась***
> **(учасник інтерв'ю, Чернігів)**

Також цікавими були визнані теми про військовослужбовців-земляків, історії активних волонтерів чи просто цікавих особистостей з місцевості:

> ***Я думаю, що нам треба розповідати історію захисників. Якщо ми говоримо про Харків, то це харків'яни, люди, які зараз стоять на захисті і розповідають та мотивують людей далі боротися. На жаль, нашим військовим доводиться, окрім того, що стояти на фронті, мотивувати людей***
> **(учасник інтерв'ю, Харків)**

Цікаво дізнаватись і про тих, хто потребує допомоги:

Також газета безпосередньо могла б бути гарним моментом згуртування про потреби людей у громаді. Я не говорю навіть про військових, не говорю про перемогу, я говорю про пенсіонерів. Дійсно, в нас люди відзиваються дуже швидко, але про потребу не знають. Можливо, по якусь історію бабусі, яка дожила до 92 років, але потребує банального холодильника. Історія якоїсь людини, яка пересувається на кріслі колісному, наприклад, але нікому цю людину відвезти в лікарню чи, можливо, в Суми за якимись потребами. То коли є про щось, а потім спонукання до дії — це було б дуже важливим моментом згуртування громади. Тобто мені було б цікаво таке, коли я читаю і розумію, що в кінці я можу чимось допомогти чи знайти людину, яка цьому може допомогти
(учасник інтерв'ю, Краснопілля)

Актуальним є збільшення об'єму в інформаційному просторі новин про волонтерство:

Ми зараз працюємо, закриваємо тут гуртожиток. За весь час, скільки ми працюємо, з 8-ї ранку тут нема жодного журналіста, просто жодного. Треба, щоб цю діяльність висвітлювали
(учасник інтерв'ю, Харків)

Є запит на інформацію про діяльність влади щодо прийняття важливих для громади рішень, використання бюджету, закупівель:

І більше публічної інформації про закупівлі від органів влади, скільки грошей виділено офіційно. Коли скандал був з яйцем, хлібом, ціни були. Тобто список, за скільки закупили, і початкова вартість
(учасник інтерв'ю, Івано-Франківськ)

Воно мотивує людей, що люди бачать, що хтось робе, що влада робить, і ми будемо робити тоді, коли буде робити влада. Я думаю, що така мотивація дуже гарно впливає на людей, і це ще завдання журналістів, тому журналісти мають їх спонукати до виконання соціальних обов'язків
(учасник інтерв'ю, Дніпро)

Я вважаю, що дуже важливо було б, якщо б місцева влада оприлюднювала поточні плани. Перспектива — тут таке. Поточні плани хоча б на квартал, помісячно. А потім виступала: ми сплачуємо те, нам вдалося вирішити те, конкретно допомогти стільком-то людям. Хай вже не конкретно, але хоч будинки назвіть — у тому будинки те зробили, а там повернулися люди, а ми їм вирішили питання, допомогли, а там фінансову допомогу комусь надали, тому що на лікування треба, і може в обласному центрі, приватне лікування і таке інше
(учасник інтерв'ю, Ізюм)

При оцінці рівня зацікавленості інформаційним контентом місцевих медіа 56,8% респондентів зазначили, що їм було би цікаво дізнаватися інформацію про те, як розподіляються бюджетні кошти, а 48,4% зацікавлені у висвітленні діяльності місцевої влади. Такий досить значний рівень зацікавленості діяльністю органів влади є маркером високого запиту громадськості на здійснення громадянського контролю, нагляду за функціонуванням цих органів. (див. таблицю 14).

Окремо наголошено на висвітленні прикладів покарання порушників закону, корупціонерів. Людям потрібне інформування не тільки про злочин, а й про результати розслідування та покарання, а також про хід і результат антикорупційних розслідувань:

Якщо б деякі особи були притягнуті прилюдно до відповідальності, я думаю, що деякий відсоток осіб це б не робили
(учасник інтерв'ю, Одеса)

“Можливо, не вистачає журналістських розслідувань фахових. Той же Костя Р..., коли він виставляє якийсь документ, скан документу з міської адміністрації і говорить: “Ось бачите, такі цифри. Це ж все вони крадуть””
(учасник інтерв’ю, Херсон)

У деяких громадах є попит на тематику перспектив розвитку й відбудови громад та України в цілому:

“А так інформації більше про те, що планується в нашій громаді, яким чином восстанавлювати цю громаду”
(учасник інтерв’ю, Лиман)

“Цікаво, тому що я принципі слідкую завдяки форуму і своїй роботі стосовно питань відбудови. І це насправді великі проєкти, і вже є міжнародні організації, міжнародні інвестори, які готові і які будуть відновлювати”
(учасник інтерв’ю, Харків)

“Не вистачає новин про плани якісь на майбутнє, щоб розуміти, які перспективи, куди ми йдемо. Не те, що вже відбулося, вже зроблено, а що планується — такого спрямування”
(учасник інтерв’ю, Миколаїв)

На запитання стосовно очікувань від відбудови України 53,4% учасників кількісного опитування зазначили, що мають сумніви в успішності та оперативності відбудови України, але мають надію на це. Третина опитаних (34,2%) упевнені, що зможуть успішно та оперативно відбудувати Україну. 8,3% не мають віри в успішність відбудови (див. діаграму 15). Таким чином, у думках українців домінує обережний оптимізм, пов’язаний із надією на швидку відбудову.

Діаграма 15 - Очікування від відбудови України

Які у вас очікування від відбудови України?

На думку 34,5% респондентів, для успішної відбудови розпоряджатися бюджетами відбудови повинні міжнародні організації. Місцевим органам влади довіряє розпорядження бюджетами відбудови кожен четвертий учасник опитування — 24,4%. Громадським організаціям виконання цієї функції довірили б 15,5%. Значно меншою є частка тих, хто б довірив розподіл «відбудовних» коштів центральним органам влади — лише 7,6% респондентів обрали цей варіант відповіді. Варто наголосити на достатньо високому відсотку тих респондентів, які не змогли відповісти на це питання, — 17,2%. Це може свідчити про низький рівень поінформованості населення щодо цього питання, невисокий рівень залученості українців до громадських обговорень і політичної участі, а також про (тимчасову) неактуальність цього питання, коли війна ще триває (див. діаграму 16).

Діаграма 16 - Управління бюджетами реконструкції

Щоб відбудова України відбувалась успішно, розпоряджатися бюджетами відбудови переважно мають…

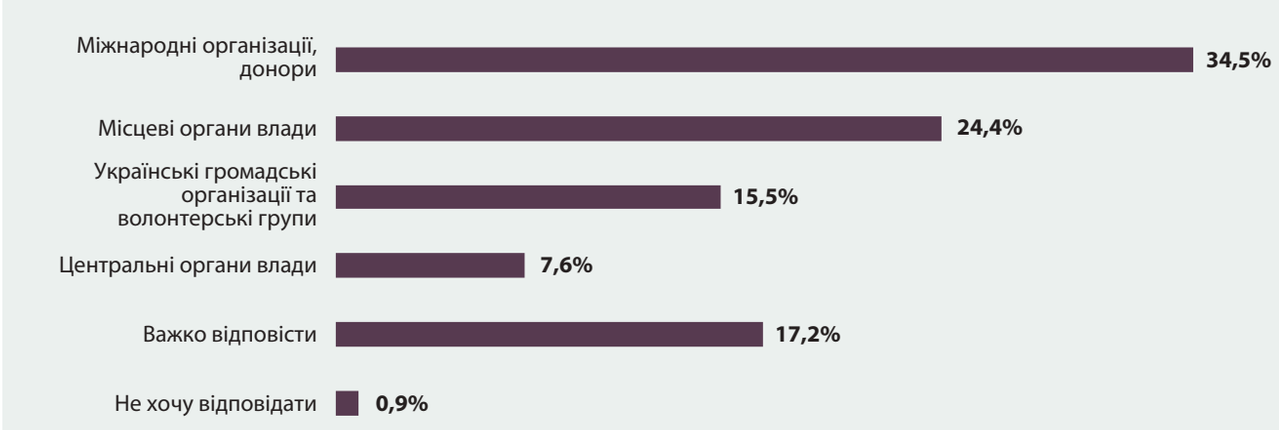

Серед тем, про які варто писати більше, присутній попит і на роз'яснення законодавчих змін «простою» мовою:

> ***До речі, до попередньої репліки про зміни в законодавстві: зміни в законодавстві дуже потрібно знати людям, але як це пояснити простою мовою***
> **(учасник інтерв'ю, Снігурівка)**

Наявність достатньої кількості новин, особливо про плани місцевого розвитку, є важливим чинником протидії поширенню чуток:

> ***Ми тільки все з чуток і дізнаємось, тому що навіть громада не звітує, що вони зробили, що хочуть школи закрити, садки, або закривається лікарня. Цього ніде не висвітлюють, ми це дізнаємося з якихось чуток, хтось десь сказав, де працює***
> **(учасник інтерв'ю, Оріхів)**

Кожен другий учасник (53,9%) кількісного дослідження зацікавився отриманням інформації з місцевих медіа стосовно новин про місцевий розвиток, роботу бізнесу, нове виробництво та будівництво нових інфраструктурних об'єктів у громаді (див. таблицю 13).

Висвітлення в місцевих ЗМІ історій про внутрішньо переміщених осіб і біженців із громади, що поїхали за кордон, користується найменшою популярністю серед опитаних — 43,7% і 33,3% відповідно називають цю тематику цікавою для висвітлення у своїх громадах.

ВИСНОВКИ

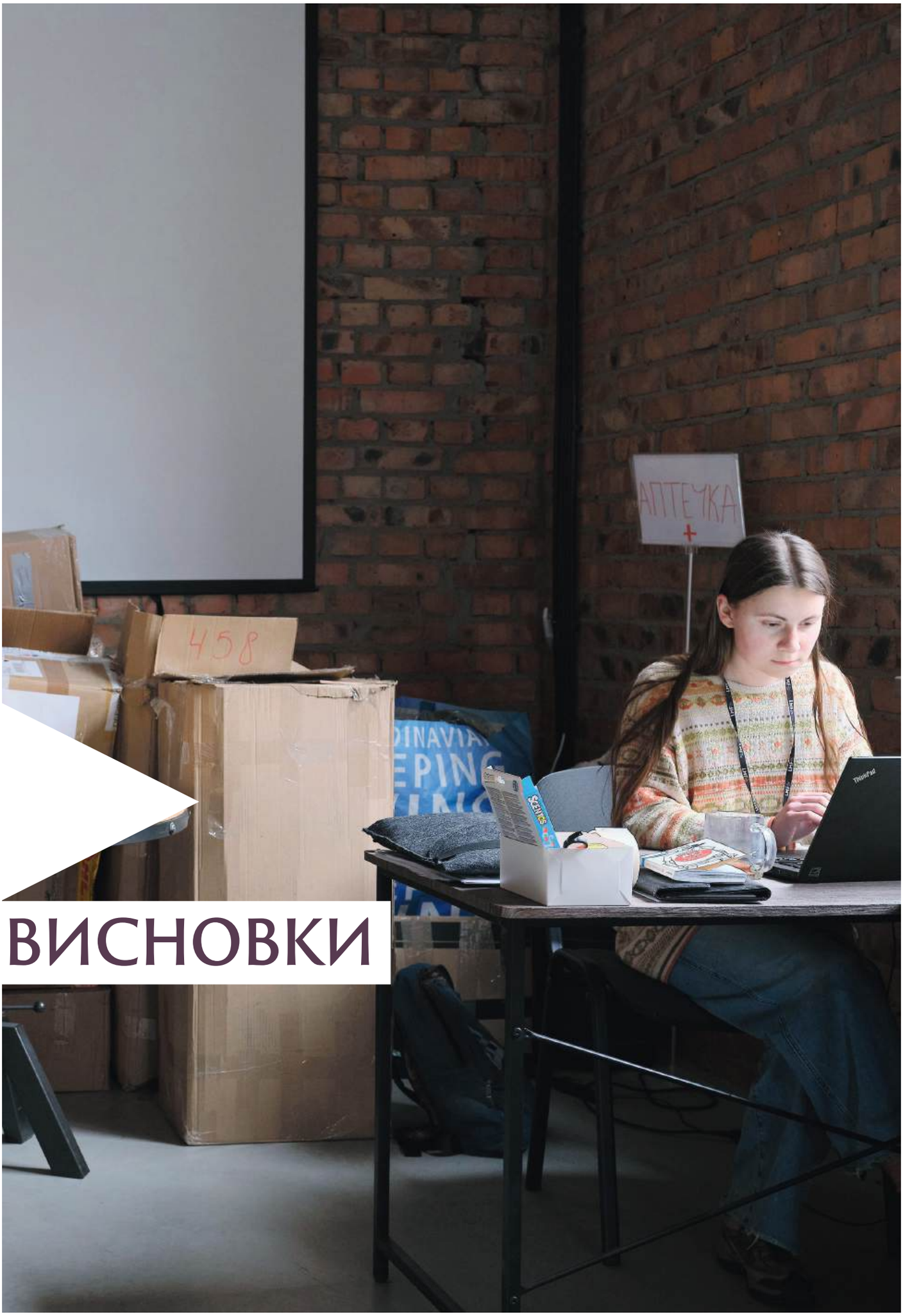

Львівська журналістка Олана Високолян працює над організацією притулку для журналістів-переселенців та їхніх родин © Lâm Duc Hiên / Agence VU' для Fondation Hirondelle.

Зміни в громадах із початку повномасштабного вторгнення великою мірою визначаються географічним розташуванням — наближеністю до лінії розмежування, наявністю чи відсутністю досвіду перебування в окупації. Так, у прифронтових громадах спостерігаються відтік жителів, руйнування інфраструктури і будівель, безробіття тощо. У більш віддалених від фронту громадах виникають проблеми через необхідність забезпечити переселенців житлом і допомогою.

Соціальні конфлікти в громадах спричинені передусім майновою та правовою нерівністю: неправомірним використанням бюджетних коштів, обмеженням у праві отримання гуманітарної допомоги чи зловживанням ним. Руйнує єдність громад й протиставлення тих категорій громадян, які мають доступ до влади й ресурсів, тим, які його не мають. Важливо, що згуртованість учасники розуміють не стільки як абстрактну цінність чи ознаку громади, а саме як активність, роботу, дещо дуже практичне — **спільні взаємні дії заради виживання та покращення життя спільноти.**

Горизонтальний вимір соціальної згуртованості представлений високим рівнем громадянської та локальної ідентичності: значна кількість респондентів пишається тим, що вони є мешканцями конкретної громади, і готова активно долучитися до відбудови своєї громади й України в цілому. Ці проактивні настрої відображені й у відповідних практиках громадянського активізму. Дослідження засвідчує, що допомога іншим, благодійність і волонтерство присутні в повсякденній діяльності переважної більшості опитаних. Хоча рівень проявів альтруїзму в повсякденному житті громад сьогодні є нижчим, ніж на початку повномасштабного вторгнення, спостереження сплеску взаємного піклування та допомоги в лютому — березні 2022 року загалом позитивно вплинуло на відносини людей у досліджуваних громадах.

Результати дослідження свідчать, що «класичний розкол» між бідними та багатими гостро відчувається українцями в умовах воєнного стану. Далі за спаданням напруги йдуть взаємодії між тими, хто зазнав впливу війни (утратив житло, близьких, роботу, переїхав), і тими, хто не зазнав цього; а також між тими, хто має військових у родині, і тими, у кого нікого немає на фронті. Водночас більшість респондентів указали на відсутність напруги між людьми, що спілкуються російською та українською мовами, а також між місцевими мешканцями і внутрішньо переміщеними особами й біженцями. Ці дані свідчать про те, що життя в умовах воєнного стану актуалізувало появу нових соціальних розколів в українських громадах, пов'язаних із «нерівномірним» впливом війни на українські родини. Разом із тим сприйняття таких соціальних груп, як ВПО, біженці та російськомовні українці не викликає потенційного напруження на локальному рівні.

Основний розкол на сьогодні визначається політичною позицією: ставлення до носіїв проросійських поглядів однозначно негативне. Ставлення до тих, хто лишився жити в окупації, різниться в залежності від обставин: їх розуміють та/або допомагають, якщо вони дотримуються проукраїнських поглядів, і засуджують, якщо вони свідомо розірвали свої зв'язки з Україною. Ставлення до чоловіків, що уникають військової служби, найбільш неоднозначне та містить увесь спектр оцінок. Ставлення до декомунізації позитивне, однак механізми її реалізації викликають питання. Ставлення до зміни календаря релігійних свят нейтральне, у той час як до московського патріархату — негативне.

Вертикальний вимір соціальної згуртованості представлений переважно низьким рівнем довіри до центральних органів влади й трохи вищим «кредитом довіри» до президента, воєнних адміністрацій і місцевих органів влади. Залученість опитаних до громадських обговорень на рівні своїх громад є доволі низькою, проте це може пояснюватись обмеженнями, пов'язаними з правовим режимом воєнного стану. Високим є запит опитаних на відслідковування дій місцевих органів влади, що проявляється в потребі отримання інформації про розподіл коштів місцевого бюджету, висвітлення результатів антикорупційних розслідувань й у цілому більш часте і об'ємне інформування про діяльність місцевої влади.

Згуртованість розуміється як діяльнісна характеристика спільноти, активна спрямованість на покращення життя. Це передусім взаємодопомога, наявність спільної мети й однакового її розуміння, активна спільна робота для її досягнення. Спільною рисою для всіх громад є підвищення згуртованості на початку повномасштабного вторгнення і поступове її зниження в міру звикання до реалій війни (щонайменше в оцінках учасників інтерв'ю). Те саме стосується волонтерства, зокрема спрямованого на допомогу ЗСУ (основний напрям волонтерської діяльності на сьогодні). За результатами інтерв'ю, не лише волонтерство, але й інші локальні та специфічні колективні практики дають змогу підтримати рівень згуртованості спільноти, оскільки містять приводи для комунікації і є ефективними з точки зору результату.

Медіа сприймаються як органи громадського контролю й ініціатори обговорення, тому визнаються важливим агентом згуртованості. При цьому майже кожен другий учасник опитування не слідкує взагалі або слідкує рідко за інформаційним контентом національного телемарафону «Єдині новини», віддаючи перевагу інформації від місцевих телеграм-каналів і чатів у соціальних мережах. Є запит на неупереджене й повне висвітлення подій у країні, зокрема на локальному рівні, позитивні надихаючі новини, формування ідентичності і української, і місцевої, антикорупційні розслідування зі зрозумілим практичним результатом. Важливим також є отримання інформації від місцевих медіа про історії звичайних мешканців громади та про місцевих волонтерів і захисників. Меншою мірою опитані зацікавлені в отриманні інформації про історії внутрішньо переміщених осіб і біженців із громади, що поїхали за кордон.

Важливим висновком дослідження є те, що, незважаючи на численні виклики життя в умовах воєнного стану, у відповідях респондентів домінують оптимістичні настрої стосовно власного майбутнього й успішності процесів відбудови України. Саме ця тематика може виступати основою для посилення соціальної згуртованості і на національному, і на локальному рівнях через спільні практики участі в загальнонаціональних відбудовчих процесах.

БІЛЬШЕ ІНФОРМАЦІЇ

Сандра ФОНТЕЙН, Програмний менеджер Фундації Ірондель
sandra.fontaine@hirondelle.org

Олексій СОЛДАТЕНКО, Директор програм IPMI
oleksiy.soldatenko@irmi-ukraine.org

Обкладинка, зліва направо і зверху вниз:
Українці на мітингу в Німеччині © Михайло Солдатенко.
Під час попередження про бомбардування двоє підлітків ховаються у стіні фортеці в центрі Львова. © Lâm Duc Hiên / Agence VU' pour Fondation Hirondelle.
Місцеві газети під час війни. «Вперед» (Бахмут) @ Юрій Васильєв / IRMI.
Олександр, оператор телеканалу «Надія ТБ», знімає роздачу їжі біля Первомайського. © Florent Vergnes / Fondation Hirondelle.

FONDATION HIRONDELLE
media for peace & human dignity

IRMI UKRAINE

За підтримки

Swiss Solidarity

Fondation Jan Michalski

Sandoz

FONDATION PHILANTHROPIQUE FAMILLE SANDOZ

FONDATION VALERIA ROSSI DI MONTELLERA

Fondazione aiuto alla cooperazione e allo sviluppo

Fondation SAUVAIN-PETITPIERRE